

บทที่ ๕

สรุป อภิปรายผลและข้อเสนอแนะ

การวิจัยเรื่อง “พุทธบูรณาการในการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ของโรงเรียนพระปริยัติธรรม แผนกสามัญศึกษา กลุ่ม ๔” มีวัตถุประสงค์ ๓ ประการ ได้แก่ ๑) เพื่อศึกษาสภาพปัญหาการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ของโรงเรียนพระปริยัติธรรม แผนกสามัญศึกษา กลุ่ม ๔ ๒) เพื่อศึกษาพุทธบูรณาการในการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ของโรงเรียนพระปริยัติธรรม แผนกสามัญศึกษา กลุ่ม ๔ ๓) เพื่อนำเสนอรูปแบบพุทธบูรณาการในการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ของโรงเรียนพระปริยัติธรรม แผนกสามัญศึกษา กลุ่ม ๔ เป็นการศึกษาเฉพาะในเนื้อหาการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ของโรงเรียนพระปริยัติธรรม แผนกสามัญศึกษา กลุ่ม ๔ ผู้วิจัยใช้ระเบียบวิธีวิจัยแบบผสม (Mixed Method Research) ได้แก่ การวิจัยเชิงคุณภาพ คือ การสัมภาษณ์ผู้เชี่ยวชาญด้านการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ จำนวน ๑๘ รูป/คน และการวิจัยเชิงปริมาณ โดยการแจกแบบสอบถามเกี่ยวกับบุคลากรของโรงเรียนพระปริยัติธรรม แผนกสามัญศึกษา กลุ่ม ๔ แก่บุคลากรในโรงเรียนพระปริยัติธรรม แผนกสามัญศึกษา กลุ่ม ๔ จำนวน ๑๙๗ รูป / คน ข้อมูลที่เก็บรวบรวมได้ ผู้วิจัยได้นำแบบสอบถามทั้งหมดมาวิเคราะห์และประมวลผลโดยใช้โปรแกรมคอมพิวเตอร์สำเร็จรูปทางด้านสังคมศาสตร์ในการวิเคราะห์ข้อมูล วิธีการทางสถิติที่ใช้ คือ การแจกแจงความถี่ ค่าร้อยละ ค่าเฉลี่ย และส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน

๕.๑ สรุปผลการวิจัย

๕.๑.๑ สภาพการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ของโรงเรียนพระปริยัติธรรม แผนกสามัญศึกษา กลุ่ม ๔

โรงเรียนพระปริยัติธรรม แผนกสามัญศึกษา เป็นสถานศึกษาในสังกัดสำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติ ที่จัดการศึกษาเพื่อประโยชน์ทั้งต่อทางฝ่ายศาสนจักร คือ ได้ศาสนทายาทที่มีความรู้ความเข้าใจในหลักธรรมทางพระพุทธศาสนา สามารถธำรงและสืบต่อพระพุทธศาสนาให้เจริญก้าวหน้า และยังเป็นประโยชน์ต่อทางฝ่ายบ้านเมือง กล่าวคือ หากพระภิกษุสามเณรลาสิกขา ก็สามารถเข้าศึกษาต่อในสถานศึกษาของรัฐได้ หรือสามารถประกอบอาชีพที่เป็นประโยชน์แก่ตนเองและประเทศชาติต่อไปได้ ดังนั้น โรงเรียนพระปริยัติธรรม แผนกสามัญศึกษา จึงมีภารกิจในการจัดการศึกษาขั้นพื้นฐาน ซึ่งเป็นการศึกษาในระบบควบคู่กับการจัดการศึกษาพระปริยัติธรรมทั้งแผนกบาลี และแผนกธรรม ให้แก่พระภิกษุสามเณร โดยรับเด็กผู้ชายที่เรียนจบชั้นประถมศึกษาปีที่ ๖ เข้าบรรพชาเป็นสามเณร โรงเรียนพระปริยัติธรรม แผนกสามัญศึกษา จัดตั้งขึ้นโดยวัดในพระพุทธศาสนา มีเจ้าอาวาสวัดเป็นผู้ขอจัดตั้ง ดำเนินการสอนโดยครู ซึ่งเป็นทั้งพระภิกษุและคฤหัสถ์ในปัจจุบันมีโรงเรียนพระปริยัติธรรม แผนกสามัญศึกษา กระจายอยู่ทั่วทุกภาคของประเทศจำนวนกว่า ๔๐๐ โรงเรียน

อย่างไรก็ตามการดำเนินงานของโรงเรียนพระปริยัติธรรม แผนกสามัญศึกษา ประสบปัญหาต่างๆ มากมาย ทั้งในด้านของผู้เรียนที่มีพื้นฐานแตกต่างกันมาก สามเณร ส่วนหนึ่งยังประสบปัญหา

โภชนาการและสุขภาพอนามัย สามเณรบางรูปยังมีปัญหาในการอ่านเขียนภาษาไทย ในด้านที่ตั้งโรงเรียนพระปริยัติธรรม แผนกสามัญศึกษา จะตั้งอยู่ในวัดซึ่งอยู่ในชุมชนขนาดเล็ก โรงเรียนเหล่านี้มักจะรับสามเณรจากวัดที่อยู่ใกล้เคียงมาเรียนด้วย ดังนั้นทั้งชุมชนและวัดจึงไม่สามารถจัดภัตตาหารถวายสามเณรได้เพียงพอ และไม่สามารถให้การอุดหนุนโรงเรียนได้อย่างเต็มที่ นอกจากนี้ด้วยข้อจำกัดทางงบประมาณ ในการดำเนินงาน ทำให้โรงเรียนพระปริยัติธรรม แผนกสามัญศึกษาไม่สามารถดำเนินการดูแลผู้เรียนและจัดการศึกษาอย่างมีคุณภาพได้ เมื่อสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารีทรงทราบถึงสภาพปัญหาต่างๆ ของโรงเรียนพระปริยัติธรรม แผนกสามัญศึกษา จึงมีพระราชดำริในการดำเนินงานพัฒนาร่วมกับโรงเรียนพระปริยัติธรรม แผนกสามัญศึกษาขึ้นใน พ.ศ. ๒๕๔๗

สภาพการณ์ที่เป็นอยู่ของการจัดการศึกษาพระปริยัติธรรม แผนกสามัญศึกษา มีประเด็นที่ต้องได้รับการพัฒนาที่สำคัญอยู่หลาย ๆ ประเด็น ไม่ว่าจะเป็นในด้านคุณภาพและมาตรฐานในการจัดการศึกษา ในปัจจุบันการจัดการศึกษาของโรงเรียนพระปริยัติธรรม แผนกสามัญศึกษา ที่ยังไม่เป็นที่ยอมรับจากสังคมในวงกว้าง ความไม่ชัดเจนในของการจัดการศึกษาที่สอดคล้องกับบริบทที่ควรจะเป็นอย่างแท้จริง ประสิทธิภาพของระบบการดำเนินการด้านการบริหารจัดการ และการจัดการศึกษาที่ยังไม่มีทิศทางการพัฒนา และขาดความชัดเจนในการสร้างเอกภาพทางการบริหารให้กับกลุ่มโรงเรียนและสำนักงานพระพุทธศาสนาจังหวัด นอกจากนี้ยังพบว่าการสร้างพันธะสัญญาการดำเนินงานและการจัดการศึกษาเพื่อการสร้างศาสนทายาทที่เป็นไปในทิศทางเดียวกันยังไม่ได้มีการกำหนดให้มีขึ้นอย่างเป็นทางการมากนัก จะมีเพียงการดำเนินงานตามกรอบแนวปฏิบัติของสำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติเป็นสำคัญ อีกทั้งโรงเรียนพระปริยัติธรรม แผนกสามัญศึกษาไม่มียุทธศาสตร์การพัฒนาที่เด่นชัดพอที่จะเป็นแนวทางของการจัดการศึกษาในบริบทพื้นที่นั้นๆ เพื่อสร้างศาสนทายาท และดำเนินการเผยแผ่พระพุทธศาสนาแก่ชุมชนในพื้นที่อย่างมีประสิทธิภาพ กระบวนการจัดการศึกษา ยังไม่เป็นไปตามความต้องการของหน่วยงานและผู้ที่เกี่ยวข้องกับการศาสนาเท่าที่ควร ในด้านปัจจัยพื้นฐานในการจัดการศึกษายังมีความเหมาะสมน้อย โดยเฉพาะด้านอาคารสถานที่ การจัดการด้านวัสดุอุปกรณ์ การจัดการงบประมาณยังไม่สอดคล้องกับเกณฑ์ คุณภาพการศึกษายังไม่เป็นไปตามเกณฑ์ที่กำหนด โรงเรียนส่วนใหญ่ขาดบรรยากาศที่เอื้อต่อการเรียนรู้ อาคารสถานที่ขาดการบำรุงรักษา ขาดการเชื่อมโยงกับแหล่งเรียนรู้ในชุมชน มุ่งเน้นการสร้างศาสนวัตถุมากกว่าการสร้างแหล่งเรียนรู้ อีกทั้งยังขาดงบประมาณในการจัดการศึกษา จึงทำให้ขาดอุปกรณ์และสื่อการเรียนการสอน ขาดงบประมาณในการจัดสร้างอาคารเรียนและแหล่งเรียนรู้ สภาพปัญหาทั้ง ๔ ด้าน คือ ด้านวิชาการ ด้านธุรการ ด้านการปกครอง ด้านการบริหาร มีปัญหาอยู่ในระดับปานกลาง และสาเหตุสำคัญของปัญหาในการบริหารโรงเรียนพระปริยัติธรรม ได้แก่ งบประมาณและการจัดการบุคลากรตลอดถึงมีการบริหารจัดการแบบแนวตั้ง ทำให้เกิดความล่าช้าในการดำเนินการเกี่ยวกับการจัดการเรียนการสอน ไม่มีสายงานบังคับบัญชาที่เป็นระบบชัดเจน ขาดการบริหารแบบมีส่วนร่วม ในส่วนของครูที่ทำการสอนประจำเป็นครูที่ทำการสอนตั้งแต่เป็นพระ เมื่อลาสิกขาบทออกไปเป็นฆราวาสก็ทำการสอนมาจนถึงปัจจุบัน ครูส่วนใหญ่ไม่มีใบประกอบวิชาชีพครู ไม่ผ่านการสอบคัดเลือก จึงขาดความชำนาญในการใช้สื่อและนวัตกรรมการเรียนการสอน ขาดอุดมการณ์ในการทำงาน มีปัญหาหนี้สินเพราะรายได้ไม่พอเลี้ยงชีพ ยิ่งกว่านั้นโรงเรียนขาดการระดมทรัพยากรบุคคลที่มีความรู้

ความสามารถเข้ามาร่วมงานทางวิชาการ เป็นต้นว่า ปราชญ์ชาวบ้านและบุคคลซึ่งเป็นภูมิปัญญาท้องถิ่น นอกจากนี้ครูผู้สอนส่วนใหญ่ยังไม่มีความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับการทำแผนการสอน หรือการวางแผนการสอน และส่วนใหญ่ครูผู้สอนไม่ได้รับการอบรม หรือไม่ได้รับการศึกษาในด้านเกี่ยวกับทำแผนการสอนหรือวางแผนการสอน และเนื่องจากไม่มีข้อกำหนดที่เป็นมาตรฐานกลางเกี่ยวกับคุณสมบัติของครูผู้สอน เพียงแต่ให้ผู้ที่ทำหน้าที่สอน ซึ่งส่วนมากจบนักธรรมชั้นเอกหรือจบเปรียญธรรม ๓ ประโยคขึ้นไป มีความรู้ในเนื้อหาที่จะสอนก็เพียงพอ แต่ครูผู้ที่ทำหน้าที่สอนบางรูปไม่ได้จบในสาขาที่เกี่ยวข้องโดยตรง เช่น ครุศาสตร์หรือบางรูปมีคุณวุฒिवิชาชีพครู จึงมีความรู้พื้นฐานเกี่ยวกับการวางแผนการสอนดีกว่าผู้ที่ไม่ได้จบจากคณะที่เกี่ยวข้อง ส่งผลให้ครูผู้สอนส่วนใหญ่จะเน้นให้ผู้เรียนหัดทำแบบฝึกหัดหรือปัญหาผู้สอนจัดให้โดยอิงจากข้อสอบธรรมสนามหลวงในปีเก่าๆ ซึ่งจะ เป็นแนวทางให้ผู้เรียนสามารถทำข้อสอบได้เมื่อมีการวัดผลประจำปีที่จัดขึ้น ที่สำคัญการวัดผลเพียงผู้เรียนสะท้อนเพียงด้านเดียวคือผู้เรียนเท่านั้น แต่ผู้สอนไม่มีการวัดผลให้เห็นซึ่งถ้ามีการวัดผล ด้านผู้สอนด้วยจะทำให้ผู้สอนรู้ว่าตนมีข้อควรปรับปรุงแก้ไขในการสอนอย่างไรบ้าง เพื่อจะนำมาพัฒนาตนเองให้สอนได้อย่างมีประสิทธิภาพมากขึ้น อีกประการหนึ่งคือ ควรมีการวัดผลก่อนเรียนและหลังเรียนเพื่อเปรียบเทียบผลการเรียนถือว่าเป็นการวัดผลในระยะสั้นไปด้วย

ในส่วนของนักเรียนส่วนใหญ่อยู่ในสภาพครอบครัวที่มีปัญหา ส่งผลให้เกิดพฤติกรรมที่ไม่เหมาะสมหลายอย่าง เป็นต้นว่า ความประพฤติไม่เรียบร้อย เวลาเรียนไม่พอ ติดสารเสพติด ทะเลาะวิวาท จนเป็นเหตุให้ตัดออกกลางคัน สำหรับนักเรียนที่เข้าศึกษาด้วยศรัทธาคิดเป็นประมาณร้อยละ ๒๐ ส่งผลให้เกิดปัญหาสำคัญปัญหาหนึ่งก็คือการลาสิกขาในระหว่างการศึกษา ทำให้เกิดความสูญเสียทางการศึกษา อีกทั้งการศึกษาปริยัติธรรมยังไม่แพร่หลายโดยเฉพาะอย่างยิ่งวัดในส่วนภูมิภาค จึงทำให้ขาดแคลนภิกษุสามเณรที่มีความรู้ทางพระปริยัติธรรมที่จะเป็นผู้นำที่ดีทางศาสนา ในอีกประเด็นที่ไม่ควรมองข้ามก็คือ เนื้อหาหลักสูตรวิชาที่มีมาก แต่ตารางเรียนจัดไว้ไม่สอดคล้องกับเวลาเรียน เพราะหลักสูตรเป็นลักษณะบูรณาการ ต้องการให้ผู้เรียนมีความรู้ทั้งด้านคำสอน ประวัติความเป็นมา และสิกขาบทที่ต้องปฏิบัติตามกระทั่งสามารถอธิบายสั่งสอนผู้อื่นได้กล่าวคือ ระดับนักธรรมชั้นตรี ซึ่งอยู่ในภุมินวกะ ต้องมีความรู้ธรรมวินัยพอรักษาตัวได้ ระดับนักธรรมชั้นโท ซึ่งอยู่ในภุมิมัชฌิมะ ต้องมีความรู้พอช่วยนำผู้อื่นได้และระดับนักธรรมชั้นเอก ซึ่งอยู่ในภุมิเกระ ต้องมีความรู้ธรรมวินัยละเอียดลึกซึ้งถึงขั้นสามารถเป็นหลักในการทำสังฆกรรม และอุปฌาย์อาจารย์ดูแลสั่งสอนผู้อื่นได้ ดังนั้นเนื้อหาในแต่ละวิชาต้องครอบคลุมเฉพาะเจาะจงตามระดับชั้น และครอบคลุมวัตถุประสงค์ที่กำหนดไว้โดยมีแม่กองธรรมสนามหลวงจะดูแลรับผิดชอบเฉพาะด้านหลักสูตรและการสอบธรรมสนามหลวงประจำปีการบริหารดำเนินงานของสำนักเรียนขึ้นอยู่กับเจ้าอาวาสหรือผู้บริหารสำนักเรียนแต่ละแห่ง

สรุปก็คือ การจัดการศึกษาในรูปแบบของโรงเรียนพระปริยัติธรรม แผนกสามัญศึกษา กลุ่ม ๔ เป็นช่องทางสำคัญที่ทำให้เด็กที่ขาดโอกาสทางการศึกษา ได้มีโอกาสศึกษาต่อในระดับสูงขึ้น เด็กเหล่านี้ส่วนใหญ่มาจากครอบครัวที่ยากจน บางส่วนเป็นชนกลุ่มน้อย บางส่วนเป็นเด็กกำพร้าขาดผู้อุปการะเลี้ยงดู และบางส่วนเป็นเด็กที่มีปัญหาทางสังคม ไม่สามารถเข้าเรียนในโรงเรียนทั่วไปได้ด้วยความศรัทธาในพระพุทธศาสนา และด้วยความเชื่อมั่นว่าพระภิกษุจะช่วยอบรมบุดรหลานของตนได้ผู้ปกครองจึงนำ บุตรหลานมาบรรพชาให้เป็นสามเณรเพื่อเข้าเรียนในโรงเรียนพระปริยัติธรรม

แผนกสามัญศึกษา แต่ถึงกระนั้น การจัดการศึกษาของโรงเรียนพระปริยัติธรรม แผนกสามัญศึกษาก็สามารถตอบสนองนโยบายของการศึกษาขั้นพื้นฐานของรัฐ และช่วยให้พระภิกษุสามเณรได้รับโอกาสทางการศึกษา ช่วยเอื้ออำนวยประโยชน์เกี่ยวกับการศึกษา นักธรรม-บาลี และเสริมสร้างความสัมพันธ์อันดีระหว่างชุมชนกับวัด เนื่องจากโรงเรียนพระปริยัติธรรม เป็นโรงเรียนที่รัฐบาลตั้งขึ้นโดยความเห็นชอบของคณะสงฆ์ เพื่อให้การศึกษาแก่บุตรของผู้ยากไร้ และด้อยโอกาสทางการศึกษา โดยมุ่งประโยชน์ต่อฝ่ายศาสนจักรและฝ่ายบ้านเมือง การจัดการศึกษาประเภทนี้เป็นการจัดการแบบให้เปล่า โดยพิจารณาจากวัดที่สามารถระดมความร่วมมือจากภาคส่วนต่าง ๆ ได้ และพอจะมีบุคลากรดำเนินการในส่วนต่างๆ ได้อย่างเป็นรูปธรรม

๕.๑.๒ พุทธบูรณาการในการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ของโรงเรียนพระปริยัติธรรม แผนกสามัญศึกษา กลุ่ม ๔

จากการศึกษาวิเคราะห์หลักพุทธธรรมในพระไตรปิฎก รวมถึงอรรถกถา ฎีกา อนุฎีกา และเอกสารปฐมภูมิ พบว่า หลักพุทธธรรมในพระพุทธศาสนาเกือบทุกหลักธรรมถือเป็นหลักแห่งการพัฒนามนุษย์ โดยเฉพาะการพัฒนาให้มนุษย์นั้นได้พ้นจากปวงแห่งทุกข์ พระพุทธองค์ก็ได้ทรงให้หลักอริยสัจ ๔ มาเป็นกรอบให้เกิดการแก้ไขปัญหาเชิงระบบ ขณะที่วิธีการหรือแนวทางนั้นพระพุทธองค์ได้ทรงให้หลักมัชฌิมาปฏิปทา หรือ มรรคมรรค ๘ มาเป็นเครื่องชี้นำ ทั้งนี้มรรคมรรค ๘ นั้นพระพุทธองค์ยังทรงย่อให้เหลือเพียง ๓ ส่วนสำคัญที่จะสนับสนุนเพื่อการพัฒนามนุษย์ให้ก้าวล่วงจากความทุกข์ ซึ่งก็คือ "หลักไตรสิกขา" หรือหลักที่ว่าด้วยแนวทางแห่งการยถาธัมม "ศีล" การหมั่นทำให้จิตใจเกิดความใสบริสุทธิ์ สะอาด สงบนิ่งด้วยแนวทางแห่ง "สมาธิ" และสุดท้ายคือการเข้าถึงองค์ความรู้ที่ทำให้เกิดความเข้าใจที่ถูกต้องและสมบูรณ์ที่สุดในสิ่งทั้งปวงตามที่มันเป็นจริงหรือแนวทางแห่ง "ปัญญา"

สำหรับรูปแบบในการพัฒนาบุคคลหรือทรัพยากรมนุษย์ให้ถึงพร้อมตามหลักไตรสิกขานั้น จากการศึกษาค้นคว้า สามารถพัฒนาได้ตามแนวทางดังต่อไปนี้

๑) การพัฒนาด้านศีล หรือ การพัฒนาพฤติกรรม

ส่วนใหญ่จะเน้นพัฒนาพฤติกรรมทางกายและวาจาให้มีความสัมพันธ์สิ่งแวดล้อมทางสังคม ได้แก่ เพื่อนมนุษย์ รวมทั้งสัตว์อื่น และสิ่งแวดล้อมทางวัตถุ เป็นต้นว่า

(๑) การพัฒนาให้มนุษย์ร่วมกันรักษาวินัยแม่บทของชุมชน หรือ ปาฏิโมกขสังวร ทั้งนี้เมื่อคนหลายคนมาอยู่ร่วมกันหรือทำงานทำกิจการร่วมกันเป็นชุมชน เป็นหน่วยงาน เป็นองค์กร ตลอดจนเป็นประเทศชาติ ทุกคนจะต้องร่วมกันรักษากฎเกณฑ์ กติกา ตลอดจนกฎหมายเพื่อเป็นเครื่องมือในการจัดระเบียบระบบให้เกิดความเรียบร้อย ประสานสอดคล้อง เกื้อหนุน ร่วมรับผิดชอบ และสามัคคี

(๒) การพัฒนาให้รู้จักใช้อินทรีย์ หรือ อินทรีย์สังวร หมายถึงการพัฒนาให้รู้จักใช้ตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ ให้ได้ประโยชน์มากกว่าจะเกิดโทษ เป็นต้นว่า การพัฒนาให้รู้จักพิจารณาเลือกเฟ้นสิ่งที่จะดู จะฟัง และแยกแยะได้อย่างรู้เท่าทันว่าสิ่งใดเป็นคุณประโยชน์หรือเป็นโทษเป็นภัย หรือการพัฒนาให้รู้จักดู ฟัง อย่างมีสติ ควบคุมตนเองได้ ไม่ลุ่มหลงมัวเมาหรือตกเป็นทาสของสิ่งที่ดูที่ฟัง นอกจากนั้นยังเป็นการพัฒนาเพื่อให้ไม่เห็นแก่ความสนุกสนานบันเทิง ไม่ติดอยู่แค่ความชอบใจไม่ชอบ

ใจ แต่รู้จักดู รู้จักฟังให้ได้คุณค่าที่ต้งามเป็นประโยชน์สูงขึ้นไปกว่านั้น หรือต้องได้ปัญญาหรือเกิดปัญญา

(๓) การพัฒนาเพื่อให้เกิดการหาเลี้ยงชีพที่บริสุทธิ์ หรือ อาชีพบริสุทธิ์ เน้นการทำมาหาเลี้ยงชีพโดยวิธีสุจริต เป็นอาชีพการงานที่ไม่เบียดเบียนผู้อื่น ไม่ก่อเวรภัยหรือสร้างความเดือดร้อนเสียหายแก่สังคม ไม่ทำลายคุณค่าของชีวิต เป็นอาชีพที่มีแต่ทำให้ชีวิตของตนมีคุณค่าน่าภาคภูมิใจ และไม่ผิดกฎหมายและไม่เป็นมิจฉาชีพ

(๔) การพัฒนาการเสพบริโภคปัจจัยโดยใช้ปัญญา หรือ ปัจจัยปัจเจกขณะ ที่มุ่งเน้นพฤติกรรมของมนุษย์ไม่ให้เกิดความลุ่มหลง มัวเมา ฟุ้งเฟ้อ ฟุ่มเฟือย และการบริโภคที่นำมาซึ่งการขัดแย้ง แย่งชิง เบียดเบียน หรือการทำลายล้าง

๒) การพัฒนาด้านสมาธิ หรือ การพัฒนาจิตใจ

ส่วนใหญ่จะเน้นการฝึกฝนพัฒนาในด้านจิตใจ เพราะจิตใจเป็นรากฐานของพฤติกรรม ถ้าจิตใจได้รับการพัฒนาให้เจริญงอกงามแล้ว นอกจากจะควบคุมดูแลและนำพฤติกรรมไปในทางที่ดี ยิ่งไปกว่านั้นปัญญาก็จะเจริญงอกงามได้ภายใต้จิตใจที่เข้มแข็งด้วย ทั้งนี้จิตที่สงบแล้ว จิตที่ฝึกดีแล้ว จะเป็นฐานที่จะให้ปัญญาทำงาน สำหรับการพัฒนาด้านจิตอาจแยกออกได้เป็นด้านต่างๆ ดังนี้

(๑) การพัฒนาคุณธรรม จริยธรรมเพื่อเสริมสร้างจิตใจให้ต้งาม เปี่ยมด้วยจาคะหรือความมีน้ำใจ, มีความสุภาพอ่อนโยน, มีความเสียสละเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่, มีความกตัญญูกตเวทีตา, มีหิริหรือความละอายต่อบาป ละอายใจต่อการทำความชั่ว หรือมีโอตตปปะหรือความเกรงกลัวต่อบาป

(๒) การพัฒนาสมรรถภาพของจิตใจ ให้มีความเข้มแข็ง หนักแน่น มั่นคง แก่ล้ากว่าสามารถ เช่น พัฒนาให้เป็นผู้ที่มีฉันทะหรือความใฝ่รู้ ใฝ่สร้างสรรค์, เป็นผู้มีวิริยะอุตสาหะ, เป็นผู้มีจิตตะหรือความมีใจจดจ่อในสิ่งที่ทำ, เป็นผู้มีสังกะหรือมีความตั้งใจจริง, เป็นผู้มีจิตอธิษฐานหรือความตั้งใจเด็ดเดี่ยว, เป็นผู้มีตบะหรือมีพลังเผากิเลส หรือการพัฒนาให้เป็นผู้ที่มีสติและมีสมาธิหรือเป็นผู้ที่มีภาวะจิตที่ตั้งมั่นแน่วแน่

๓) การพัฒนาจิตใจให้เกิดความสุข เช่น การพัฒนาให้เป็นผู้ที่มีความปรารถนาหรือมีความร่าเริง สดชื่น, เป็นผู้ที่มีความปิติหรือมีความอิ่มเอมใจ, เป็นผู้ที่มปีสัทธหรือมีความสงบ เยือกเย็น, เป็นผู้ที่มสันติหรือมีความสงบ, เป็นผู้ที่มีความเกษมเกษมหรือมีความปลอดโปร่ง, เป็นผู้ที่มสันติภาพหรือมีความสงบร่มเย็น, เป็นผู้ที่มเสรีภาพหรือมีใจเสรีเป็นอิสระ เป็นต้น

๓) การพัฒนาด้านปัญญาหรือการพัฒนาด้านความรู้

เป็นการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ในขั้นสูงสุดและมีความสำคัญสูงสุด ทั้งนี้เพราะปัญญาถือเป็นตัวนำทางและควบคุมพฤติกรรมทั้งหมด คนเราจะมีพฤติกรรมอะไร อย่างไรและแค่ไหน ก็อยู่ที่ว่าจะมีปัญญานำหรือบอกทางให้เท่าใด การพัฒนาปัญญามีความสลับซับซ้อนหลายระดับ ดังนี้

(๑) การพัฒนาปัญญาให้เกิดความรู้ ความเข้าใจ ในข้อมูล รวมทั้งศิลปวิทยาการได้อย่างถูกต้องชัดเจน ถูกต้องตามเป็นจริงหรือตรงตามสภาวะของสิ่งนั้นๆ หรือรู้จักจับสาระ รู้จุด รู้ประเด็น สามารถยกขึ้นพูด ยกขึ้นชี้แจงแสดง หรือยกขึ้นวางเป็นหลักได้ ขณะเดียวกันก็สามารถสื่อสารหรือถ่ายทอดให้ผู้อื่นรู้ตามและเห็นตามได้

(๒) การพัฒนาปัญญาให้ดำเนินชีวิตที่ถูกต้องดีงาม เป็นปัญญาที่เกิดจากการความรู้ความเข้าใจในระบบความสัมพันธ์ของสิ่งทั้งหลายที่อิงอาศัย และมองเห็นภาวะที่ชีวิต สังคม และโลก มีความเป็นมาและจะเป็นไปตามกระแสแห่งกรรม

(๓) การปัญญาให้บรรลุจุดหมายสูงสุดของชีวิต ถือเป็นปัญญาที่เกิดจากความรู้เข้าใจและรู้เท่าทันความจริงของสังขารที่เปลี่ยนแปลงเป็นไปตามกฎของธรรมชาติ จนสามารถทำจิตใจให้หลุดพ้นเป็นอิสระได้ โดยสมบูรณ์ และมีชีวิตที่เป็นอยู่ด้วยปัญญาอย่างแท้จริง

๔) การพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ของ Leonard Nadler

ทฤษฎีการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ของ Leonard Nadler มีการจัดชุดของกิจกรรมอย่างเป็นระบบเพื่อก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมของบุคลากรในองค์การและประสิทธิภาพการปฏิบัติงานให้สอดคล้องกับวัฒนธรรมและสภาพแวดล้อมขององค์การ โดยกิจกรรมที่เกี่ยวกับการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์นั้น Leonard Nadler ประกอบไปด้วย ๓ กิจกรรมหลัก คือ การพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ด้วยการศึกษา การฝึกอบรม และการพัฒนา ดังนี้

๑) การศึกษา

เป็นการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ที่มีจุดมุ่งหมายเพื่อพัฒนาขีดความสามารถทางปัญญา แนวคิด ความเข้าใจสังคมและผลการปฏิบัติงานผ่านกระบวนการเรียนรู้ และการส่งเสริมให้มีการดำเนินงานในองค์การหรือสถานที่อื่น ๆ ที่มีความสำเร็จในการปฏิบัติงานที่สูง หรือการส่งเสริมให้บุคลากรได้รับการศึกษาต่อ ซึ่งจะเป็นกิจกรรมที่ช่วยเพิ่มพูนคุณสมบัติของบุคลากรให้มีความรู้ที่ดีขึ้นหรือได้รับองค์ความรู้ใหม่ ๆ เข้ามา

๒) การฝึกอบรม

เป็นกิจกรรมการเรียนรู้ซึ่งเน้นพัฒนาเกี่ยวกับความรู้ ทักษะ ความสามารถและพฤติกรรมในการทำงาน โดยมุ่งหวังให้บุคลากรที่ผ่านการฝึกอบรมได้นำ ความรู้ ทักษะความสามารถไปใช้ในการทำงานได้ทันที หรือมีพฤติกรรมการทำงานที่เปลี่ยนแปลงไปตามความต้องการขององค์การ และจะจัดขึ้นในโอกาสที่บุคลากรมีผลการปฏิบัติงานต่ำ หรือ รับบุคลากรใหม่ที่ขาดทักษะและความชำนาญในการปฏิบัติงาน หรือกรณีที่มีสินค้าหรือบริการใหม่หรือมีนวัตกรรมใหม่เพื่อให้ทุกคนได้ฝึกปฏิบัติให้เป็นไปในทิศทางเดียวกัน นอกจากนั้นยังสามารถนำมาประยุกต์ใช้ในกรณีที่ต้องการจะชี้แจงนโยบายใหม่ให้บุคลากรทราบ เพื่อที่จะได้รับทราบและปฏิบัติไปในแนวทางที่สอดคล้องกับนโยบายขององค์การ

๓) การพัฒนา

เป็นการพัฒนาที่จัดทำขึ้นเพื่อเตรียมบุคลากรให้พร้อมต่อการเปลี่ยนแปลงและการเจริญเติบโตขององค์การในอนาคต โดยปกติการพัฒนาจะมีความหมายครอบคลุมถึงการฝึกอบรมและการเรียนรู้ ซึ่งเป็นกิจกรรมระยะยาวเพื่อเพิ่มพูนทักษะ ความรู้ ด้วยเทคนิคต่าง ๆ เพื่อเป็นการสร้างหรือจัดการองค์ความรู้ในการเตรียมความพร้อมแก่บุคลากรซึ่งมีจุดหมายทั้งองค์การและบุคลากร

๕.๑.๓ รูปแบบพุทธบูรณาการในการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ของโรงเรียนพระปริยัติธรรม แผนกสามัญศึกษา กลุ่ม ๔

๑) รูปแบบการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ของโรงเรียนพระปริยัติธรรม แผนกสามัญศึกษา กลุ่ม ๔ ในด้านศีล

การพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ของโรงเรียนพระปริยัติธรรม แผนกสามัญศึกษา กลุ่ม ๔ ด้านศีล นั้น รูปแบบในการพัฒนาส่วนใหญ่จะเน้นไปที่การพัฒนาพฤติกรรมทางกายและวาจาซึ่งถือเป็นการพัฒนาที่มุ่งให้บุคลากรในโรงเรียนมีปฏิสัมพันธ์ที่ดีกับสิ่งแวดล้อมที่อยู่ในและนอกโรงเรียน ซึ่ง ได้แก่ เพื่อนร่วมงาน เพื่อนมนุษย์ รวมทั้งสิ่งมีชีวิตอื่น ๆ ในโลกนี้ นอกจากนี้ยังต้องฝึกฝนอบรมให้เกิดการประสานสัมพันธ์กับสิ่งแวดล้อมทางวัตถุ เป็นต้นว่า เครื่องใช้วัสดุอุปกรณ์ต่างๆ รวมทั้งเทคโนโลยี ที่มีอยู่ในองค์กรและสิ่งทั้งหลายที่มีในธรรมชาติในท้องถิ่น ทั้งนี้การพัฒนาด้านศีลส่วนใหญ่จะเน้นเฉพาะทางกายและวาจาที่ปรากฏภายนอก โดยได้มุ่งพัฒนามนุษย์ให้ไปไปตามแนวทางมรรคมองค์ ๘ ในองค์ประกอบ ๓ ด้านสำคัญ คือ สัมมาวาจา สัมมากัมมันตะ และสัมมาอาชีวะ ดังรายละเอียด คือ

๑) การพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ตามหลักสัมมาวาจา เพื่อให้ถึงพร้อมทางด้านวาจา โดยเว้นจากการพูดเท็จ การพูดส่อเสียด การพูดหยาบคาย การพูดเพ้อเจ้อ ตามหลักปฏิบัติของศีล ๕ ในข้อที่ ๔ ที่ว่า มุสาวาทา เวรมณี ซึ่งจะต้องประพฤติ ปฏิบัติ หรือดำเนินชีวิตทั้งในชีวิตส่วนตัวและชีวิตในที่ทำงานที่จะต้องปราศจากการเบียดเบียนผู้อื่นด้วยการพูดเท็จ โกหก หลอกลวง พูดตดรองประโยชน์ หรือแกล้งทำลายด้วยวาจา ทั้งนี้ในการพัฒนามนุษย์นอกจากเราไม่พูดหรือไม่สื่อสารที่เป็น การโกหก หลอกลวงแล้ว เรายังต้องฝึกมนุษย์ให้พูดในลักษณะที่เป็นสัจจวาจา คือ พูดความจริง พูดแล้วก่อให้เกิดกำลังใจ พูดแล้วก่อให้เกิดการปรองดองสมานฉันท์ในโรงเรียน พูดด้วยหลักปิยวาจา พูดจาไพเราะเสนาะหู พูดสุภาพ พูดอ่อนหวาน และพูดในเรื่องที่มีสาระก่อให้เกิดประโยชน์ต่อตนเอง ประโยชน์ต่อผู้อื่น รวมถึงเพื่อประโยชน์ต่อส่วนรวม

๒) การพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ตามหลักสัมมากัมมันตะ เพื่อให้ทรัพยากรมนุษย์ให้ถึงพร้อมด้วยการประพฤติ ปฏิบัติตนให้เป็นไปตามหลักเบญจศีลหรือศีล ๕ ในข้อที่ ๑, ๒ และ ๓ กล่าวคือ จะต้องพัฒนาให้เป็นทรัพยากรมนุษย์ที่กระทำอย่างถูกต้องตามทำนองคลองธรรม โดยศีลข้อ ๑ ปาณาติ ปาตา เวรมณี ส่งเสริมพัฒนาให้ทรัพยากรมนุษย์ไม่เบียดเบียนหรือการมุ่งร้ายทำลายชีวิตของกันและกัน ไม่ว่าจะเป็นมนุษย์หรือสัตว์ สนับสนุนส่งเสริมให้เกิดการกระทำในลักษณะการช่วยเหลือเกื้อกูล มีความเอื้ออาทร แบ่งปัน ข้อที่ ๒ อทินนาทานา เวรมณี คือ การเคารพในทรัพย์สินหรือทรัพยากรของผู้อื่น การประพฤติหรือดำเนินชีวิตที่ปราศจากการเบียดเบียนด้านทรัพย์สินหรือกรรมสิทธิ์ และสนับสนุนให้เกิดการบริจาค ทาน การเอื้อเฟื้อ แบ่งปันแก่กันและกัน และข้อที่ ๓ กาเมสุ มิจฉารานา เวรมณี คือ การประพฤติหรือดำเนินชีวิตที่ปราศจากการเบียดเบียนผู้อื่นด้านคนรัก คู่ครอง บุพการี ทายาท อันเป็นที่รักและหวงแหน หรือแม้กระทั่งบทบาท อำนาจ หน้าที่ของผู้อื่น โดยมีหลักยึดสำคัญคือจะต้องไม่ประพฤติผิด ละเมิด หรือล่วงเกิน ขณะเดียวกันก็ควรฝึกตนและดำรงตนให้ตั้งอยู่ในสภาวะสันโดษ พึงพอใจในสิ่งที่ตนเองมีหรือสิ่งที่ตนเองครอบครอง

๓) การพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ตามหลักสัมมาอาชีวะ เพื่อให้ทรัพยากรมนุษย์ให้ถึงพร้อมด้วยการประกอบสัมมาชีพด้วยความถูกต้อง เหมาะสม ไม่เบียดเบียนผู้อื่น ละเว้นจากการประกอบมิชฉาชีพ ยึดถือหลักสำคัญในการประกอบอาชีพตามแนวทางเศรษฐกิจพอเพียง ลดกิเลส

ลดโลภะหรือความละโมภะมากเกินไป ความไม่รู้จักพอ นอกจากนั้นควรที่จะประกอบอาชีพ กิจการ หน้าที่อันนำมาซึ่งรายได้เลี้ยงปากเลี้ยงท้อง บุคคล ครอบครัวอันเป็นที่รักด้วยความซื่อสัตย์สุจริต ไม่ข่มเหง ไม่กดขี่ ไม่โกง ไม่ทุจริตคอร์รัปชัน และหากได้ทรัพย์สินมามากเพียงพอหรือเกินกว่าความต้องการก็ควรที่จะเผื่อแผ่ แบ่งปันไปยังบุคคลข้างเคียงหรือผู้ที่ขัดสนยากไร้

ทั้งนี้เป้าหมายสูงสุดของการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ตามแนวทางด้านศีลในระดับโลกียะที่ดำรงอยู่ในโรงเรียนพระปริยัติธรรม แผนกสามัญศึกษา กลุ่ม ๔ นั้น สิ่งที่สำคัญคือต้องการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ให้เกิดทิวทัศน์มิกัดละประโยชน์ หรือ พัฒนาเพื่อให้เป็นคนดีมีคุณธรรม จริยธรรม อันจะทำให้เกิดประโยชน์เพื่อการพัฒนาคุณภาพ ประสิทธิภาพ และประสิทธิผลในการทำงาน ถือเป็น การสร้างสรรค์ประโยชน์ให้เกิดขึ้นในปัจจุบันให้เกิดขึ้นกับโรงเรียน โดยพัฒนาให้ทรัพยากรมนุษย์ กลายเป็นผู้มีสุขภาพดี มีร่างกายแข็งแรง มีบุคลิกภาพที่ดี มีความพร้อมในการให้บริการประชาชน และสาธารณะ โดยเน้นการประพฤติ ปฏิบัติดีทางกายและวาจา รวมถึงการมุ่งประกอบสัมมาชีพด้วยความซื่อสัตย์ สุจริต ไม่กดขี่ ไม่โกง ไม่ทุจริต คอร์รัปชัน

๒) รูปแบบการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ของโรงเรียนพระปริยัติธรรม แผนกสามัญศึกษา กลุ่ม ๔ ในด้านสมาธิ

การพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ของโรงเรียนพระปริยัติธรรม แผนกสามัญศึกษา กลุ่ม ๔ ด้านสมาธิ ถือเป็นการฝึกฝนพัฒนาในด้านจิตใจที่มีความสำคัญอย่างยิ่ง ทั้งนี้เพราะจิตใจเป็นรากฐานของพฤติกรรม และพฤติกรรมทุกอย่างจะเกิดขึ้นจากความตั้งใจหรือเจตนา รวมถึงจะเป็นไปตามเจตจำนงหรือแรงจูงใจที่อยู่เบื้องหลัง ถ้าจิตใจได้รับการพัฒนาให้เจริญงอกงามหรือเป็นผู้ที่มีจิตใจดีงามแล้ว คนผู้นั้นก็จะควบคุมดูแลและนำพฤติกรรมไปในทางที่ดีงาม ยิ่งไปกว่านั้นปัญญาจะเจริญงอกงามได้ก็ต้องอาศัยจิตใจที่เข้มแข็ง สุขุมหา เอาใจใส่ และมีความเพียรพยายามที่จะคิดค้น ไม่ท้อถอย ยิ่งเรื่องที่คิดหรือพิจารณานั้นยากหรือละเอียดลึกซึ้ง ก็ยิ่งต้องมีจิตใจที่สงบแน่วแน่ ไม่ฟุ้งซ่าน ไม่พลุ่งพล่าน กระวนกระวาย และต้องมีสมาธิจึงจะสามารถคิดค้นหาแนวทาง วิธีการ หรือรูปแบบการแก้ไขปัญหา ได้ชัดเจน เจาะลึกทะลุทุกประเด็น มองเห็นทั่วตลอด ทั้งนี้จิตที่สงบแล้ว จิตที่ฝึกดี แล้วจะเป็นฐานที่จะให้ปัญญาทำงาน สำหรับการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์จะเกิดผลหรือได้ผลที่เป็นรูปธรรม การพัฒนาจิตใจให้มีสมาธิถือเป็นแกนกลางหรือเป็นศูนย์กลางสำคัญ ทั้งนี้การพัฒนาด้านจิตในทางพระพุทธศาสนานั้นได้มุ่งพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ให้เป็นไปตามแนวทางมรรคมีองค์ ๘ ในองค์ประกอบ ๓ ด้านสำคัญ คือ สัมมาวายามะ สัมมาสติ และสัมมาสมาธิ ดังนี้

๑) การพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ตามหลักสัมมาวายามะ ให้ถึงพร้อมด้วยแรงจูงใจที่เรียกว่า ความพยายามชอบ ซึ่งเป็นทิศทางของการกระทำ ความมุ่งมั่นที่จะกระทำในทางที่ถูกที่ต้อง ขณะเดียวกันก็ต้องมีการลด ละ หรือเลิกการกระทำที่ผิดหรือที่ไม่ดี ความเพียรพยายามตามหลักสัมมาวายามะนี้เป็นความเพียรพยายามที่เพียรระวังไม่ให้ความชั่วเกิดขึ้น (สังวรปธาน) เพียรพยายามกำจัดหรือละความชั่วที่เกิดขึ้นแล้ว (ปหานปธาน) เพียรพยายามที่จะสร้างความคิดหรือก่อการดีให้เกิดขึ้นใหม่ (ภาวนานุปธาน) และสุดท้ายคือการเพียรพยายามที่จะรักษาคุณงามความดีที่เกิดขึ้นแล้วให้คงอยู่อย่างยืนนาน (อนุรักษนานุปธาน) ความเพียรพยายามเป็นคุณธรรมที่ขาดไม่ได้สำหรับทรัพยากรมนุษย์แต่ทั้งนี้ทั้งนั้นหลักความเพียรจะต้องยึดหรือตั้งอยู่บนทางสายกลาง (มัชฌิมาปฏิปทา) คือ

จะต้องเพียรพยายามที่พอเหมาะ พอควร หรือ มีความเหมาะสมกับกำลังความสามารถของตน ไม่มากเกินไปและไม่น้อยเกินไป และไม่ย่อหย่อนจนกลายเป็นความเกียจคร้านจนทำอะไรก็ไม่สำเร็จด้วย

๒) การพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ตามหลักสัมมาสติ ให้ถึงพร้อมด้วยการระลึกชอบหรือ การรู้ตน รู้ว่าตนกำลังทำอะไร ทำอย่างไร ทำแค่ไหน หรือทำเพื่อใคร ขณะเดียวกันก็เป็นการกระทำด้วยความระมัดระวัง ตื่นตัว ไม่ประมาท รู้ว่าสิ่งใดควรงด ควรเว้น และที่สำคัญจะต้องพัฒนาตนหรือ ฝึกตนให้รู้เท่าทันความชั่ว ตื่นตัวในการทำความดีโดยอาศัยหลักสติปัญญา ๔ ที่จะต้องฝึกฝนให้รู้เท่าทันกาย (การกระทำ) เวทนา (ความรู้สึกรู้สึก) จิต (ความสงบ) และธรรม (ความสุข) อันจะเป็นเครื่องมือในการช่วยให้ก้าวข้ามนิเวศทั้ง ๕ ทั้งหลายที่ประกอบด้วย กามฉันทหรือความอยากได้ในกามคุณ, พยาบาทหรือความโกรธ เกลียด เคียดแค้น อาฆาต หงุดหงิด ฉุนเฉียว ความขุ่นข้องหมองใจ, ถีนีมิทธะหรือความหดหู่ เหงาหงอย เชื่องซึม ท้อถอย เฉื่อยชา เซ้ง, อุทธัจจกุกกุกจะหรือสภาวะแห่งความฟุ้งซ่าน วุ่นวาย รำคาญใจ กลุ้มใจ เคร่งเครียด และสุดท้ายวิจิกิจฉาหรือความลังเลสงสัยในกุศลธรรมทั้งหลาย

๓) การพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ตามหลักสัมมาสมาธิ ให้ถึงพร้อมแห่งจิตที่แน่วแน่เป็นการพัฒนาคุณภาพของจิต สมรรถภาพของจิต และสุขภาพจิตให้ดีขึ้น ซึ่งจำเป็นจะต้องใช้หลักโพชฌงค์ ๗ ที่เป็นองค์แห่งการตรัสรู้ทั้งเจ็ดอย่าง คือ ๑) สติ (สติสัมโพชฌงค์) คือ ความระลึกได้ ๒) ธัมมวิจยะ (ธัมมวิจยสัมโพชฌงค์) คือ ความเพียรธรรม ความสวดส้องสืบทอดธรรม ๓) วิริยะ (วิริยสัมโพชฌงค์) คือ ความเพียร ๔) ปีติ (ปีติสัมโพชฌงค์) คือ ความอิ่มใจ ๕) ปัสสัทธิ (ปัสสัทธิสัมโพชฌงค์) คือ ความสงบกายใจ ๖) สมาธิ (สมาธิสัมโพชฌงค์) คือ ความมีใจตั้งมั่น จิตแน่วในอารมณ์ และ ๗) อุเบกขา (อุเบกขาสัมโพชฌงค์) คือ ความมีใจเป็นกลาง รวมถึงการมีหลักสติปัญญา ๔ ที่จะต้องฝึกฝนให้รู้เท่าทันกาย (การกระทำ) เวทนา (ความรู้สึกรู้สึก) จิต (ความสงบ) และธรรม (ความสุข) ในการก้าวข้ามนิเวศทั้ง ๕ ที่ประกอบด้วย ๑) กามฉันทหรือความอยากได้ในกามคุณ ๒) พยาบาทหรือความโกรธ เกลียด เคียดแค้น อาฆาต หงุดหงิด ฉุนเฉียว ความขุ่นข้องหมองใจ ๓) ถีนีมิทธะหรือความหดหู่ เหงาหงอย เชื่องซึม ท้อถอย เฉื่อยชา เซ้ง ๔) อุทธัจจกุกกุกจะหรือสภาวะแห่งความฟุ้งซ่าน วุ่นวาย รำคาญใจ กลุ้มใจ เคร่งเครียด และสุดท้าย ๕) วิจิกิจฉาหรือความลังเลสงสัยในกุศลธรรมทั้งหลาย

ทั้งนี้เป้าหมายสูงสุดของการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ตามแนวทางด้านสมาธิในระดับโลกิยะที่ดำรงอยู่ในโรงเรียนพระปริยัติธรรม แผนกสามัญศึกษา กลุ่ม ๔ นั้น สิ่งที่สำคัญคือต้องการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ให้เกิดทิวทัศน์มิกัตถะประโยชน์และสัมปรายิกัตถะประโยชน์ กล่าวคือพัฒนาเพื่อให้เป็นผู้มีการศึกษา หรือได้รับการศึกษาอบรมมาอย่างดี ซึ่งถือเป็นการพัฒนาเพื่อให้ถึงพร้อมด้านคุณภาพจิตที่ดี สมรรถภาพจิตที่ดี และสุขภาพจิตที่ดี อันจะทำให้เกิดประโยชน์เพื่อการพัฒนาคุณภาพประสิทธิภาพ และประสิทธิผลในการทำงาน ถือเป็นการสร้างสรรค์ประโยชน์ให้เกิดขึ้นในปัจจุบันและประโยชน์ในอนาคตของโรงเรียน โดยพัฒนาให้ทรัพยากรมนุษย์ ให้กลายเป็นผู้ที่มีความอบอุ่น ซาบซึ้งใจด้วยศรัทธาและความภาคภูมิใจในบทบาท อำนาจหน้าที่ ส่งผลให้เกิดการประพฤติ ปฏิบัติที่สุจริต เทียงธรรม มีจิตสำนึกในคุณค่าแห่งการเสียสละประโยชน์ส่วนตนเพื่อประโยชน์ขององค์กรหรือส่วนรวม มีความกล้ากล้า มั่นใจที่จะคิด ทำ หรือพูดในสิ่งที่ตนเป็นกุศลทั้งมวล

๓) รูปแบบการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ของโรงเรียนพระปริยัติธรรม แผนกสามัญศึกษา กลุ่ม ๔ ในด้านปัญญา

การพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ของโรงเรียนพระปริยัติธรรม แผนกสามัญศึกษา กลุ่ม ๔ ด้านปัญญา ถือเป็นการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ในขั้นสูงสุดและมีความสำคัญสูงสุด ทั้งนี้เพราะปัญญาคือเป็นเป็นต้นทางและควบคุมพฤติกรรมทั้งหมด ซึ่งคนเราจะมีพฤติกรรมอะไร อย่างไร และ แค ไหน ก็อยู่ที่ว่าจะมีปัญญาชี้แนะหรือบอกทางให้เท่าใด ขณะเดียวกันปัญญายังเป็นตัวปลดปล่อยจิตใจ และให้ทางออกแก่จิตใจ เช่น เมื่อจิตใจอึดอัดมีปัญหาคับตันอยู่ พอเกิดปัญญารู้ว่าจะทำอย่างไร จิตใจก็โล่งเป็นอิสระได้ การพัฒนาปัญญาเป็นเรื่องกว้างขวางสามารถแยกออกไปได้หลายด้าน และมีความสลับซับซ้อนหลายขั้นหลายระดับ ดังนี้

๑) การพัฒนาปัญญาเพื่อช่วยให้ดำเนินชีวิตเป็นไปอย่างมีประสิทธิภาพ ประสบความสำเร็จ ถือเป็นการพัฒนาด้านปัญญาที่เกิดจากนโยบายหรือโครงการที่จะต้องสนับสนุนเงินทุนหรืองบประมาณเพื่อการศึกษาเรียนรู้ในขั้นที่สูง หรือหลักสูตรชั้นสูง เพื่อให้บุคลากรมีความรู้ ความเข้าใจในข้อมูล เทคนิค รวมทั้งศิลปวิทยาการต่างๆ โดยรู้และเข้าถึงเนื้อหาความหมายได้อย่างถูกต้องชัดเจน ทั้งนี้โรงเรียนพระปริยัติธรรม แผนกสามัญศึกษา กลุ่ม ๔ จะต้องส่งเสริมนโยบายหรือโครงการต่าง ๆ ที่จะก่อให้เกิดปัญญา เป็นต้นว่า โครงการส่งเสริมการเรียนรู้หลักการวิเคราะห์ขั้นสูง ซึ่งจะก่อให้เกิดปัญญาที่สามารถวิเคราะห์ถึงจุด รู้ประเด็น สามารถยกขึ้นพูด ยกขึ้นชี้แจง หรือยกขึ้นวางเป็นหลักการของตนเองได้ นอกจากนั้นควรส่งเสริมและพัฒนาบุคลากรให้เข้าสู่โครงการฝึกอบรม หรือการศึกษาหาความรู้เพื่อก่อให้เกิดปัญญาที่มาจากสิ่งต่าง ๆ เป็นต้นว่า ปัญญาที่เกิดจากความรู้จักสื่อสารถ่ายทอดความรู้ความเข้าใจและความต้องการของตน ให้ผู้อื่นรู้ตาม เห็นตาม, ปัญญาที่เกิดจากการคิดการวินิจฉัยที่ถูกต้องชัดเจนและเที่ยงตรง, ปัญญาที่เกิดจากความรู้จักแยกแยะวิเคราะห์หิววิจัยสืบสาวเหตุปัจจัยของเรื่องราวต่างๆ ที่จะทำให้สามารถแก้ไขปัญหาและทำการสร้างสรรค์ต่างๆ ได้, ปัญญาเกิดจากความรู้จักจัดทำดำเนินการหรือบริหารจัดการกิจการต่างๆ ให้สำเร็จผล ตามที่มุ่งหมาย, หรือ ปัญญาที่เกิดจากความรู้จักเชื่อมสัมพันธ์ประสบการณ์ ข้อมูลและองค์ความรู้ต่างๆ โยงเข้ามาประสานเป็นภาพองค์รวมที่ชัดเจน หรือโยงออกไปสู่ความหยั่งรู้ใหม่ๆ ได้

๒) การพัฒนาปัญญาที่ช่วยให้ดำเนินเข้าสู่วิถีชีวิตที่ต้องดำรง ถือเป็นปัญญาที่เกิดจากการความรู้ความเข้าใจในระบบความสัมพันธ์ของสิ่งทั้งหลายที่อิงอาศัยหรือมีความสัมพันธ์สืบเนื่องส่งผลต่อกันตามเหตุปัจจัย การพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ในส่วนนี้ โรงเรียนพระปริยัติธรรม แผนกสามัญศึกษา กลุ่ม ๔ ควรส่งเสริมและพัฒนาบุคลากรให้เข้าสู่โครงการฝึกอบรมหรือการศึกษาหาความรู้ เพื่อก่อให้เกิดปัญญาที่มาจากสิ่งต่าง ๆ เป็นต้นว่า ปัญญาที่เกิดจากการมองเห็นภาวะและกระบวนการ ที่ชีวิต สังคม และโลกคือหมู่สัตว์ มีความเป็นมาและจะเป็นไปตามกระแสแห่งเจตจำนง และเหตุปัจจัยที่ตนประกอบ สร้างสม จัดสรร และ มีปฏิสัมพันธ์กับปัจจัยอื่นทั้งหลาย เรียกง่ายๆ ว่า เป็นไปตามกรรม

๓) การพัฒนาปัญญาที่ช่วยให้บุคลากรและโรงเรียนเดินไปสู่เป้าหมายสูงสุด หรือบรรลุจุดหมายสูงสุดของชีวิต ถือเป็นการพัฒนาปัญญาขั้นสูงที่จะเกิดจากความรู้ ความเข้าใจ และสามารถเข้าถึง รู้เท่าทันความจริงของโลกและชีวิตที่เปลี่ยนแปลงเป็นไปตามกฎของธรรมชาติ จนสามารถปรับตัว ปรับใจในทิศทางที่ถูกต้อง และอาจฝึกจิตหรือทำจิตใจให้หลุดพ้นเป็นอิสระจาก

ปรากฏการณ์แห่งการเปลี่ยนแปลงได้โดยสมบูรณ์ และการมีชีวิตที่เป็นอยู่หรือดำรงอยู่ด้วยปัญญาอย่างแท้จริง

ทั้งนี้การพัฒนาทรัพยากรมนุษย์โดยอาศัยหลักอภิปัญญาศึกษา ในทางพระพุทธศาสนานั้นได้มุ่งพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ให้เป็นไปตามแนวทางมรรคมงคล ๘ ในองค์ประกอบ ๒ ด้านสำคัญ คือ สัมมาทิฐิ และ สัมมาสังกัปปะ ดังนี้

๑) การพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ด้านสัมมาทิฐิให้ถึงพร้อมในด้านความเห็น ความเชื่อ ความรู้ ความเข้าใจของบุคคลที่ตรงตามสภาวะหรือความเป็นจริง โดยแบ่งออกเป็น ๒ ระดับ คือ (๑) ระดับ โลภียสัมมาทิฐิ หมายถึง ความเห็นชอบในระดับโลกียที่ยังหนุนเนื่องอยู่กับสมมติของโลก เช่น หลักแห่งความดี ความถูกต้อง ศีลธรรม จริยธรรม หรือค่านิยม ธรรมเนียมประเพณีต่าง ๆ ที่อาจเกิดการยึดถือในลักษณะหรือความมุ่งหมายที่ไม่เหมือนกัน ทั้งนี้อาจขึ้นอยู่กับความเป็นชนชาติ เชื้อชาติ ศาสนา หรืออื่น ๆ สัมมาทิฐิในระดับนี้มักเกิดจากการรับรู้ หรือความรู้ที่ได้มาในลักษณะ “ปรโตโฆสะ” หรือ การอบรม สั่งสอน การรับรู้ หรือ เรียนรู้จากผู้อื่น จากเอกสาร ตำรา หรือจากสื่ออื่น ๆ ส่วนสัมมาทิฐิในระดับที่ (๒) โลกุตระสัมมาทิฐิ หมายถึง ความรู้ที่เป็นความเข้าใจในธรรมชาติ หรือ เป็นไปตามลักษณะความจริงที่เที่ยงแท้ ไม่ใช่ความจริงที่เกิดขึ้นตามการสมมติของมนุษย์โลก หรืออาจจะเกิดขึ้นได้โดยการคิด พิจารณา พินิจ พิเคราะห์ตามหลักโยนิโส ๑๐ ประการ อันประกอบด้วย (๑) วิธีคิดแบบสืบสาวหาเหตุและปัจจัยเชิงระบบ (หลักปฏิจจสมุปบาท) (๒) วิธีคิดที่วิเคราะห์แยกแยะ (๓) วิธีคิดที่เท่าทันธรรมชาติ (กฎไตรลักษณ์) (๔) วิธีคิดแบบอริยสัจ ๔ (ทุกข์ สมุทัย นิโรธ มรรค) (๕) คิดแบบอรรถธรรมสัมพันธ์ (หลักการ หลักความจริง กับอรรถ) (๖) คิดแบบคุณโทษ ข้อดี ข้อเสีย อุปสรรค โอกาส (SWOT) (๗) คิดแบบคุณค่าแท้ คุณค่าเทียม (๘) คิดแบบกุศลธรรม หรือ คิดเชิงบวก (๙) คิดแบบปัจจุบัน คิดแบบมีสติ และ (๑๐) คิดแบบวิภาษวาท หรือ คิดแบบเชื่อมโยงกับการพูด เช่น คิดแบบนี้ถ้าจะพูดหรือสื่อสารควรทำอย่างไร เป็นต้น

นอกจากนี้ การพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ด้านสัมมาทิฐิที่เน้นการฝึกฝนด้านปัญญายังสามารถทำได้อีก ๓ วิธี คือ ๑) ด้วยการอ่าน การถาม การฟัง การศึกษาเล่าเรียน หรือที่เรียกว่าสุตมยปัญญา ตามหลักปรโตโฆสะ ๒) วิธีที่ ๒ คือการนำความรู้ที่ได้รับจากวิธีที่ ๑ มาขบคิด พินิจ พิจารณา วิเคราะห์ สังเคราะห์ต่อให้เกิดความลึกซึ้งยิ่งขึ้น หรือที่เรียกว่าจินตามยปัญญาอันเป็นกระบวนการที่ส่งผลให้เกิดโยนิโสมนสิการ และวิธีสุดท้าย วิธีที่ ๓) คือ การฝึกฝนด้วยการนำเอาผลจากความคิดที่เกิดจากการโยนิโสมนสิการมานำไปสู่การลงมือประพฤติ ปฏิบัติ จนเกิดความรู้ ความเข้าใจ หรือที่เรียกว่า ภาวนามยปัญญา หรือ ความรู้ที่เกิดจากการประพฤติ ปฏิบัติ การค้นคว้า ทดลอง

๒) การพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ด้านสัมมาสังกัปปะให้มีความถึงพร้อมในด้านการดำรงชอบ หรือ การพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ให้ออกจากความเพลิดเพลนทางประสาทสัมผัส เลิกคิด เบียดเบียนผู้อื่น มีความเมตตา กรุณา ปราณี และมีความปรารถนาดีต่อผู้อื่น โดยอาศัยเหตุจากการเกิดสัมมาทิฐิหรือการมีความคิด ความเชื่อที่ชอบหรือถูกต้อง และความคิดที่ถูกต้องนั้นคือ ความคิดที่ไม่มีโลภ (เนกขัมมะ) ไม่คิดพยาบาท (อพยาบาท) ไม่คิดเบียดเบียนใคร (อวิหิงสา) ซึ่งหากเกิดขึ้นในลักษณะนี้แล้วก็จะนำไปสู่การมี “พรหมวิหารธรรม ๔” ซึ่งเป็นหลักธรรมสำหรับผู้ประเสริฐ เปี่ยมด้วยจิตใจอันกว้างใหญ่ไพศาล เพราะประกอบไปด้วย ๑) เมตตาธรรม หมายถึง การมีความรัก ความ

ปรารถนาดี ความเห็นอกเห็นใจ ความเข้าอกเข้าใจอันดีต่อกัน และเป็นที่มาสำคัญในการลด ละ เลิก ซึ่งความพยายาม ความอาฆาตแค้น ๒) กรุณาธรรม หมายถึง ความต้องการที่จะช่วยเหลือให้คนอื่น พ้นจากความทุกข์ ๓) มุทิตาธรรม หมายถึง ความชื่นชม ยินดีเมื่อผู้อื่นมีความสุข และสุดท้าย ๔) อุเบกขาธรรม หมายถึง ความมีใจเป็นกลาง ไม่หวั่นไหว เอนเอียง ไม่รักไม่ชัง ไม่ยินดียินร้ายกับใคร

นอกจากนั้น การพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ด้านสัมมาสังกัปปะยังต้องมีหลักสังคหัตถุ ธรรม ๔ ประการมาเป็นเครื่องหนุนเนื่องเพื่อให้เกิดผลที่เป็นรูปธรรมยิ่งขึ้น ประกอบด้วย ๑) การทาน หมายถึง การให้ของที่คู่ควร หรือของที่จะเกิดประโยชน์แก่ผู้รับ ๒) การมีปิยวาจา หมายถึง การพูด การจาดี มีความอ่อนหวาน ไพเราะเสนาะหู มีความน่าเชื่อถือ ฟัง น่านับถือ ๓) การมีอัตถจริยา หมายถึง การมุ่งฝึกตน บำเพ็ญตนเพื่อประโยชน์ของผู้อื่น และสุดท้าย ๔) สมานัตตตา หมายถึง การวางตัวให้ กลมกลืน เป็นอันหนึ่งอันเดียวกันกับคนอื่น ร่วมสุขร่วมทุกข์ วางตนเหมาะสม และไม่ถือเนื้อถือตัว

ทั้งนี้เป้าหมายสูงสุดของการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ตามแนวทางด้านปัญญานั้นจะ มุ่งผลให้เกิดในระดับโลกุตตระ โดยมุ่งผลให้เกิดประโยชน์ขั้นสูงสุด (ปรมาตมะ) ความเป็นผู้รู้ ผู้ตื่น ผู้เบิกบาน ให้มีขึ้นหรือเกิดขึ้นและดำรงอยู่ในโรงเรียนพระปริยัติธรรม แผนกสามัญศึกษา กลุ่ม ๔ โดยสิ่งที่สำคัญคือต้องการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ให้มีปัญญารู้เท่าทันความจริง เข้าถึงธรรมชาติและ ชีวิต อันทำให้จิตใจเป็นอิสระโดยไม่หวั่นไหวหรือถูกครอบงำด้วยความผันผวนหรือความแปรปรวน จากปัจจัยต่าง ๆ ไม่ผิดหวังเศร้าโศกรบิบัติกันจิตใจเพราะความยึดมั่นถือมั่น มีความปลอดโปร่ง สงบ ผ่องใส สดชื่น เบิกบานใจอยู่ตลอดเวลา มองเห็นโลกและชีวิตด้วยความเป็นจริง มองด้วยความ เป็นเหตุเป็นผล มองให้เห็นถึงการสนับสนุนเกื้อกูลซึ่งกันและกัน และที่สำคัญคือการมองในทางที่ถูกที่ต้อง โดยอาศัยหลัก ปรัตยาสะและโยนิโสมนสิการมาเป็นฐานในการสนับสนุนให้เกิด สุตมยปัญญา จินตมยปัญญา และภาวนามยปัญญา นอกจากนั้นยังต้องประกอบไปด้วยพรหมวิหารธรรมอันมีความ เมตตา กรุณา มุทิตา และอุเบกขาเป็นที่ตั้ง โดยอาศัยสังคหัตถุธรรมที่มี ทาน ปิยวาจา อัตถจริยา และสมานัตตา เป็นตัวหนุนเสริมให้อธิปัญญาสิกขามีความบริสุทธิ์และสะอาดยิ่งขึ้น

๕.๑.๔ สรุปผลการวิจัยเชิงปริมาณ

๑) ผลการวิเคราะห์ข้อมูลปัจจัยส่วนบุคคลของผู้ตอบแบบสอบถาม

พุทธบูรณาการในการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ ของโรงเรียนพระปริยัติธรรม แผนกสามัญศึกษา กลุ่ม ๔ ส่วนใหญ่เป็นเพศชาย จำนวน ๑๒๒ คน คิดเป็นร้อยละ ๖๑.๙๓ อายุระหว่าง ๓๐-๓๙ ปี จำนวน ๘๑ คน คิดเป็นร้อยละ ๔๑.๑๒ เป็นคฤหัสถ์ จำนวน ๑๒๔ คน คิดเป็นร้อยละ ๖๒.๙๔ มีวุฒิการศึกษาปริญญาตรี จำนวน ๑๒๖ คน คิดเป็นร้อยละ ๖๓.๙๖ และเป็นครูสอน จำนวน ๑๒๔ คน คิดเป็นร้อยละ ๖๒.๙๔

๒) ผลการวิเคราะห์ข้อมูลระดับความคิดเห็นเกี่ยวกับพุทธบูรณาการในการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ของโรงเรียนพระปริยัติธรรม แผนกสามัญศึกษา กลุ่ม ๔

ผลการวิเคราะห์เกี่ยวกับพุทธบูรณาการในการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ของโรงเรียนพระปริยัติธรรม แผนกสามัญศึกษา กลุ่ม ๔ พบว่า ในภาพรวม อยู่ในระดับปานกลาง และเมื่อพิจารณาเป็นรายด้าน พบว่า อยู่ในระดับปานกลางทุกด้าน เมื่อพิจารณาเป็นรายด้านสรุปได้ดังนี้

๑. ด้านการศึกษา ในภาพรวม อยู่ในระดับปานกลาง และเมื่อพิจารณาในแต่ละข้อ พบว่า พุทธบูรณาการในการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ของโรงเรียนพระปริยัติธรรม แผนกสามัญศึกษา กลุ่ม ๔ โรงเรียนจัดให้มีการศึกษาเพื่อสร้างความสามารถในการวิเคราะห์และแก้ปัญหาที่เกิดขึ้นอย่างมีประสิทธิภาพ รองลงมา คือ โรงเรียนเปิดโอกาสให้ได้แสดงความคิดริเริ่ม สร้างสรรค์แก้ปัญหาทุกฝ่ายอย่างทั่วถึง และ โรงเรียนจัดให้มีการศึกษาเพื่อสร้างองค์ความรู้ใหม่ๆ ในการทำงาน

๒. ด้านการฝึกอบรม ในภาพรวมอยู่ในระดับปานกลาง และเมื่อพิจารณาในแต่ละข้อ พบว่า พุทธบูรณาการในการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ของโรงเรียนพระปริยัติธรรม แผนกสามัญศึกษา กลุ่ม ๔ โรงเรียนจัดให้มีการฝึกอบรมเกี่ยวกับทักษะในการทำงานอย่างมีประสิทธิภาพ รองลงมา คือ โรงเรียนจัดให้มีการฝึกอบรมเพื่อพัฒนาบุคลิกภาพของบุคลากรเป็นประจำทุกปี และโรงเรียนจัดให้มีการฝึกอบรมเพื่อสร้างความสามัคคีและเพิ่มพูนความสัมพันธ์ระหว่างผู้บริหารกับบุคลากร และ โรงเรียนจัดให้มีการฝึกอบรมเกี่ยวกับการป้องกันและเพิ่มความปลอดภัยในที่ทำงาน

๓. ด้านการพัฒนา ในภาพรวมอยู่ในระดับปานกลาง และเมื่อพิจารณาในแต่ละข้อ พบว่า พุทธบูรณาการในการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ของโรงเรียนพระปริยัติธรรม แผนกสามัญศึกษา กลุ่ม ๔ โรงเรียนมีสวัสดิการให้แก่บุคลากรตามความเหมาะสมกับสภาพเศรษฐกิจในขณะนั้น รองลงมา คือ โรงเรียนมีการพิจารณาเลื่อนขั้นอย่างเป็นระบบ และเป็นธรรมแก่ทุกฝ่าย และ โรงเรียนสนับสนุนให้บุคลากรได้พัฒนาความชำนาญตามตำแหน่งงานของตนเองอย่างต่อเนื่อง

๔. ด้านศิลป ในภาพรวมอยู่ในระดับปานกลาง และเมื่อพิจารณาในแต่ละข้อ พบว่า พุทธบูรณาการในการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ของโรงเรียนพระปริยัติธรรม แผนกสามัญศึกษา กลุ่ม ๔ โรงเรียนมีการจัดอบรมศิลปกรรมแก่บุคลากรอยู่เสมอ รองลงมา คือ โรงเรียนมีการส่งเสริมการปฏิบัติงานด้วยความสุจริต โปร่งใสของบุคลากรทุกฝ่าย และ โรงเรียนมีการส่งเสริมการเคารพสิทธิซึ่งกันและกัน

๕. ด้านสมาธิ ในภาพรวมอยู่ในระดับปานกลาง และเมื่อพิจารณาในแต่ละข้อ พบว่า พุทธบูรณาการในการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ของโรงเรียนพระปริยัติธรรม แผนกสามัญศึกษา กลุ่ม ๔ โรงเรียนมีการฝึกอบรมพัฒนาให้บุคลากรทุกฝ่ายมีความเชื่อมั่นในตนเองต่อการปฏิบัติงาน รองลงมา คือ โรงเรียนมีการส่งเสริมให้บุคลากรมีจิตใจที่เอื้อเฟื้อต่อกันและกันอยู่เสมอ และ โรงเรียนมีการสนับสนุนให้บุคลากรทุกฝ่ายได้เข้ารับการฝึกอบรมปฏิบัติธรรมเป็นประจำทุกปี

๖. ด้านปัญญา ในภาพรวมอยู่ในระดับปานกลาง และเมื่อพิจารณาในแต่ละข้อ พบว่า พุทธบูรณาการในการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ของโรงเรียนพระปริยัติธรรม แผนกสามัญศึกษา กลุ่ม ๔ โรงเรียนมีการติดตามตรวจสอบประสิทธิภาพ ในการพัฒนาการทำงานของบุคลากรอยู่เสมอ รองลงมา คือ โรงเรียนมีการส่งเสริมการพัฒนาความรู้ความสามารถแก่บุคลากรทุกฝ่ายอยู่เสมอ และ โรงเรียนมีการส่งเสริมให้บุคลากรสร้างองค์ความรู้ใหม่ๆ อยู่เสมอ และพัฒนากลายเป็นองค์การแห่งการเรียนรู้

๓) ผลการวิเคราะห์ข้อเสนอแนะเกี่ยวกับพุทธบูรณาการในการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ของโรงเรียนพระปริยัติธรรม แผนกสามัญศึกษา กลุ่ม ๔

กลุ่มตัวอย่างผู้ตอบแบบสอบถามมีข้อเสนอแนะเกี่ยวกับพุทธบูรณาการในการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ของโรงเรียนพระปริยัติธรรม แผนกสามัญศึกษา กลุ่ม ๔ พอสรุปได้ดังนี้

๑. ด้านศีล พบว่า ข้อเสนอแนะเกี่ยวกับพุทธบูรณาการในการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ของโรงเรียนพระปริยัติธรรม แผนกสามัญศึกษา กลุ่ม ๔ ในประเด็นควรให้ผู้บริหารเป็นแบบอย่างในการดำเนินการเกี่ยวกับศีลธรรมในทุกกิจกรรม อยู่ในลำดับที่ ๑ มีจำนวน ๑๕ คน รองลงมา คือประเด็น ควรส่งเสริมสนับสนุนการเคารพสิทธิของกันและกัน อยู่ในลำดับที่ ๒ มีจำนวน ๑๔ คน และประเด็นควรมีการรณรงค์ปราบปรามอบายมุขทุกชนิดในโรงเรียนอยู่ในลำดับที่ ๓ มีจำนวน ๑๓ คน ส่วนข้อเสนอแนะว่า ควรเปิดโอกาสให้บุคลากรได้มีส่วนร่วมในการวางแผนงานก่อนนำไปปฏิบัติอย่างสม่ำเสมอ อยู่ในอันดับสุดท้าย มีจำนวน ๗ คน

๒. ด้านสมาธิ พบว่า ข้อเสนอแนะเกี่ยวกับพุทธบูรณาการในการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ของโรงเรียนพระปริยัติธรรม แผนกสามัญศึกษา กลุ่ม ๔ ในประเด็นควรเปิดโอกาสให้บุคลากรได้แบ่งปันประสบการณ์การแก้ไขปัญหาต่างๆ ในชีวิต แก่ผู้อื่น อยู่ในลำดับที่ ๑ มีจำนวน ๑๙ คน รองลงมา คือประเด็น ควรให้มีการพบปะพูดคุยสังสรรค์ระหว่างผู้บริหารและบุคลากรฝ่ายต่างๆ เพื่อลดช่องว่างของความสัมพันธ์ เป็นประโยชน์ในการทำงานที่ราบรื่นยิ่งขึ้น อยู่ในลำดับที่ ๒ มีจำนวน ๑๗ คน และประเด็นควรสนับสนุนกิจกรรมการฝึกสมาธิโดยประสบการณ์ตรงจากหน่วยงานภายในและภายนอก อยู่ในลำดับที่ ๓ มีจำนวน ๑๔ คน ส่วนข้อเสนอแนะว่า ควรมีกิจกรรมการทำสมาธิก่อนเข้าทำงานเป็นประจำทุกวัน อยู่ในอันดับสุดท้าย มีจำนวน ๗ คน

๓. ด้านปัญญา พบว่า ข้อเสนอแนะเกี่ยวกับพุทธบูรณาการในการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ของโรงเรียนพระปริยัติธรรม แผนกสามัญศึกษา กลุ่ม ๔ ในประเด็นควรมีการจัดอบรมพัฒนาบุคลากรให้เป็นผู้มีความฉลาดในทางอารมณ์ในระดับสูงยิ่งขึ้น อยู่ในลำดับที่ ๑ มีจำนวน ๑๖ คน รองลงมา คือ ควรสนับสนุนบุคลากรที่มีความสามารถสูงกว่าเกณฑ์ที่กำหนด ได้รับทุนจากโรงเรียนในการศึกษาต่อ อยู่ในลำดับที่ ๒ มีจำนวน ๑๔ คน และควรส่งเสริมให้บุคลากรได้พัฒนาความรู้ร่วมกัน รวมถึงแบ่งปัน อยู่ในลำดับที่ ๓ มีจำนวน ๑๓ คน ส่วนข้อเสนอแนะว่า ควรจัดฝึกอบรมพัฒนาทักษะการทำงานของบุคลากรอย่างต่อเนื่อง อยู่อันดับสุดท้าย มีจำนวน ๕ คน

๕.๒ อภิปรายผลการวิจัย

จากการวิจัยเรื่อง “พุทธบูรณาการในการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ ของโรงเรียนพระปริยัติธรรม แผนกสามัญศึกษา กลุ่ม ๔” ผู้วิจัยได้ข้อสรุปที่มีประเด็นที่สำคัญและน่าสนใจสมควรนำมาอภิปรายผลตามวัตถุประสงค์ของการวิจัยทั้ง ๓ ข้อ ดังนี้

สภาพการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ของโรงเรียนพระปริยัติธรรม แผนกสามัญศึกษา กลุ่ม ๔ ซึ่งผู้วิจัยสามารถสามารถอภิปรายผลได้ดังนี้

โรงเรียนพระปริยัติธรรม แผนกสามัญศึกษา กลุ่ม ๔ เป็นช่องทางการศึกษาสำคัญที่ทำให้เด็กที่ขาดโอกาสทางการศึกษา ได้มีโอกาสศึกษาต่อในระดับสูงขึ้น เด็กเหล่านี้ส่วนใหญ่มาจากครอบครัวที่ยากจน บางส่วนเป็นชนกลุ่มน้อย บางส่วนเป็นเด็กกำพร้าขาดผู้อุปการะเลี้ยงดู และบางส่วนเป็นเด็กที่มีปัญหาทางสังคม ไม่สามารถเข้าเรียนในโรงเรียนทั่วไปได้ ด้วยความศรัทธาในพระพุทธศาสนา และด้วยความเชื่อมั่นว่าพระภิกษุจะช่วยอบรมบุตรหลานของตนได้ผู้ปกครองจึงนำบุตรหลานมาบรรพชาให้เป็นสามเณรเพื่อเข้าเรียนในโรงเรียนพระปริยัติธรรม แผนกสามัญศึกษา

แต่ถึงกระนั้น การจัดการศึกษาของโรงเรียนพระปริยัติธรรม แผนกสามัญศึกษาก็สามารถตอบสนองนโยบายของการศึกษาขั้นพื้นฐานของรัฐ และช่วยให้พระภิกษุสามเณรได้รับโอกาสทางการศึกษา ช่วยเอื้ออำนวยประโยชน์เกี่ยวกับการศึกษา นักธรรม-บาลี และเสริมสร้างความสัมพันธ์อันดีระหว่างชุมชนกับวัด เนื่องจากโรงเรียนพระปริยัติธรรม เป็นโรงเรียนที่รัฐบาลตั้งขึ้นด้วยความเห็นชอบของคณะสงฆ์ เพื่อให้การศึกษาแก่บุตรของผู้ยากไร้ และด้อยโอกาสทางการศึกษา โดยมุ่งประโยชน์ต่อฝ่ายศาสนจักรและฝ่ายบ้านเมือง การจัดการศึกษาประเภทนี้เป็นการจัดการแบบให้เปล่า โดยพิจารณาจากวัดที่สามารถระดมความร่วมมือจากภาคส่วนต่าง ๆ ได้ และพอจะมีบุคลากรดำเนินการในส่วนต่างๆ ได้อย่างเป็นรูปธรรม สอดคล้องกับงานวิจัยของ **สุปรียา อีรสิรานนท์** ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง การศึกษาวิเคราะห์พัฒนาการการเรียนรู้ในกรอบของไตรสิกขา กับ ทฤษฎีการเรียนรู้ของสกินเนอร์ ผลการศึกษาวินิจฉัยพบว่า แนวคิดเรื่องการเรียนรู้ตามแนวคิดทฤษฎีการเรียนรู้ของสกินเนอร์ พบว่า ตามแนวคิดของสกินเนอร์การเรียนรู้จะอาศัยประสบการณ์เดิมผู้สอนจะใช้ประสบการณ์ของตนเป็นข้อมูลเบื้องต้นในการสร้างพฤติกรรมใหม่ๆ และใช้การเสริมแรงเพื่อเพิ่ม หรือลดพฤติกรรมที่พึงประสงค์หรือไม่พึงประสงค์ ดังนั้น การพัฒนาการการเรียนรู้ในกรอบทฤษฎีการเรียนรู้ของสกินเนอร์จะเป็นการพัฒนาพฤติกรรม จิตใจ และปัญญา จึงมีทั้งความเหมือนและแตกต่างจากพัฒนาการการเรียนรู้ในกรอบของไตรสิกขา ซึ่งจะพัฒนาทั้งด้านพฤติกรรม จิตใจ และ ปัญญาที่เกี่ยวข้องกันอย่างเป็นระบบ ความเชื่อมโยงของทั้ง ๒ แนวคิด คือ การเรียนรู้เกิดจากการปฏิสัมพันธ์เชื่อมต่อและมีอิทธิพลถึงกันอย่างเป็นระบบระหว่างมนุษย์กับสิ่งแวดล้อม โดยที่มนุษย์รับรู้โลกภายนอกผ่าน ประสบการณ์สัมผัสการรับรู้แต่ละอย่างจะมีอารมณ์เข้ามาเกี่ยวข้องมีปัจจัยภายนอกทั้งปรโตโฆษะ และตัวแบบเป็นเริ่มต้นของการเรียนรู้ มีปัจจัยภายในทั้งโยนิโสมนสิการ และปัจจัยการรู้-การคิด เป็นแหล่งประมวลผล เรียนรู้จากปัจจัยภายนอกเข้าสู่ปัจจัยภายใน โดยใช้กระบวนการเรียนรู้ตามหลักไตรสิกขา และประสบการณ์ ทำให้มีการพัฒนาฝึกฝนอบรมตนให้เกิดการเปลี่ยนแปลงทั้งพฤติกรรม จิตใจ และปัญญา สามารถนำผลการเรียนรู้ไปประยุกต์ใช้ในการพัฒนาดตนเองและ บุคคลในสังคมให้มีศีลธรรม คุณธรรม และจริยธรรม^๑ และยังสอดคล้องกับงานวิจัยของ **พูนสุข มาศรังสรรค์** ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง การจัดการความรุนแรงในครอบครัวเชิงพุทธบูรณาการ ผลการวิจัยพบว่า คนในสถาบันครอบครัวและในสถาบันอื่นๆ ที่เกี่ยวข้อง สามารถใช้ประโยชน์จากหลักธรรมต่างๆ ในพระพุทธศาสนาเถรวาทโดยการนำมาประยุกต์ร่วมกับแนวทางการดำเนินการของประเทศทางตะวันตก ตะวันออก และประเทศไทย ในสังคมยุคโลกาภิวัตน์ ปัจจุบันเป็นการจัดการความรุนแรงในครอบครัวเชิงพุทธบูรณาการ เพื่อใช้จัดการกับความรุนแรงในครอบครัวได้อย่างเป็นรูปธรรมและมีประสิทธิภาพมากขึ้น โดยมีวิธีการและเครื่องมือสำหรับแต่ละปัจเจกบุคคลเริ่มลงมือนำไปจัดการฯ ได้เองอย่างริบด่วน และหมั่นนำไปปฏิบัติในระยะยาว และแผ่ขยายไปในองค์กรของสังคม ในมิติของ (๑) การแปรเปลี่ยนความขัดแย้งที่เป็นความก้าวร้าวรุนแรง ให้เป็นความเข้าใจอันดีต่อกัน (Transformation) (๒) การหาทางแก้ไขปัญหาคความรุนแรงในระดับต่างๆ รวมถึงการป้องกันมิให้เกิด

^๑ สุปรียา อีรสิรานนท์, “การศึกษาวิเคราะห์พัฒนาการการเรียนรู้ในกรอบของไตรสิกขา กับ ทฤษฎีการเรียนรู้ของสกินเนอร์”, **พุทธศาสตร์ดุษฎีบัณฑิต (พระพุทธศาสนา)**, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๖).

ซ้ำซ้อน (Solution in Terms of Problem Solving and Prevention) และการเยียวยา (Healing) รักษาใจตนให้สงบสันติไปพร้อมๆ กับคนในครอบครัว หัวใจสำคัญของการบูรณาการเชิงพุทธเพื่อใช้จัดการความรุนแรงในครอบครัวในงานนี้คือการเข้าไปจัดการกับฐานของใจในปัจเจก ด้วยการฝึกฝน บ่มเพาะจิตใจให้ตั้งมั่น แน่วแน่ มีสัมมาสมาธิในการปรับปรุงพัฒนาตนให้มีสัมมาทิฐิ มีสติสัมปชัญญะ อยู่ในปัจจุบันขณะ ไม่ตกเป็นทาสของอารมณ์ร้ายต่างๆ โดยเริ่มจากการปรับเปลี่ยนองค์ประกอบภายในจิตใจตนเอง ได้แก่ ตัณหา ทิฐิ มานะ เพื่อลด ละ เลิก ความยึดมั่นในตัวตน ความเห็นแก่ตัว ความตระหนี่ ความมักได้และความไม่เห็นอกเห็นใจผู้อื่น อันเป็นสาเหตุแห่งความก้าวร้าวรุนแรงร่วมกับการพัฒนารูปแบบของการดำเนินชีวิตครอบครัวของปัจเจกให้เศรษฐกิจกับจิตใจไปด้วยกันในหลักแห่งความสันโดษพอเพียงในทางสายกลางอันอุดมด้วยศีล สมาธิและปัญญา (ไตรสิกขา) จากหลักพุทธธรรมต่างๆ ผสานกับการใช้แนวทางดีๆ ของตะวันตกและตะวันออก รวมถึงความก้าวหน้าทางเทคโนโลยีเพื่อประโยชน์สูงสุด ปลอดภัยจากความขัดแย้งรุนแรงใดๆ เพราะเมื่อใจของปัจเจกสงบสันติสุขแล้ว ความวุ่นวาย ขัดแย้ง สับสน ไม่ลงรอยในรูปต่างๆ จากใครหรืออะไรก็ตาม ไม่อาจสร้างความกดดันในใจของเขาให้ประทุเป็นความรุนแรงทางวาจาและทางกายได้อีก ที่สำคัญอีกสิ่งหนึ่งคือ สังคมโดยองค์รวมต้องร่วมสร้างค่านิยมในคุณค่าแท้มากกว่าคุณค่าเทียมในทุกสิ่งที่เกี่ยวข้องกับการดำเนินชีวิตครอบครัว ทั้งทางตรงและทางอ้อม^๒ และยังพบว่าสอดคล้องกับงานวิจัยของ ทวีศักดิ์ ทองทิพย์ ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง การวิเคราะห์การศึกษาตามหลักไตรสิกขา ผลการวิจัยมีข้อค้นพบดังนี้

๑. การศึกษาตามหลักไตรสิกขา พบว่า พระพุทธเจ้าตรัสหลักไตรสิกขาไว้ในวัชชีปุตตสูตร ทุติยสิกขัตตยสูตร และตติยสิกขาสสูตร ไตรสิกขามีความหมายว่า การฝึกอบรมด้านความประพฤติ จิต และปัญญา ไตรสิกขาสามารถจัดประเภทได้ ตามหลักไตรสิกขา ตามมรรคมรรคแปด และตามธรรมชั้นสาม ความสำคัญของหลักไตรสิกขา คือ เป็นที่หลอมรวมสิกขาบท ในพระปาฏิโมกข์เป็นสิกขาบทเบื้องต้นแห่งพรหมจรรย์ มีอิทธิพลต่อคัมภีร์สำคัญทางพระพุทธศาสนา เป็นที่หลอมรวมหลักปฏิบัติธรรมทั้งหมดในพระพุทธศาสนา สารสำคัญของหลักไตรสิกขามี ๓ อย่าง คือ ศีล สมาธิ ปัญญา การศึกษาตามหลักไตรสิกขามีส่วนประกอบที่สำคัญ ๔ ประการ คือ การจัดหา หรือสร้างปัจจัยแห่งสัมมาทิฐิ การสร้างสัมมาทิฐิ การศึกษาตามหลักไตรสิกขาและการวัดและ ประเมินผลการศึกษาตามหลักไตรสิกขา
๒. วิเคราะห์การศึกษาตามหลักไตรสิกขา พบว่า หลักไตรสิกขามีที่มาอยู่ในวัชชีปุตตสูตร ทุติยสิกขัตตยสูตร และตติยสิกขาสสูตร กำเนิดการศึกษาสมัยพุทธกาลเริ่มจากกลุ่มปัญจวัคคีย์ ผู้ศึกษาสมัยพุทธกาลแบ่งได้ ๒ กลุ่ม คือ กลุ่มบรรพชิตและกลุ่มคฤหัสถ์ทั้งสองกลุ่มนี้ ได้มีการกำหนด คุณสมบัติไว้แตกต่างกันด้วย ขอบเขตของการศึกษาในพระพุทธศาสนารวมอยู่ในหลักไตรสิกขา การเรียนการสอนในสมัยพุทธกาลมีลักษณะเป็นแบบมุขปาฐะ การศึกษาตามหลักไตรสิกขา มี ขั้นตอนดำเนินการที่สำคัญอยู่ ๔ ประการ คือ จัดหาหรือสร้างปัจจัยแห่งสัมมาทิฐิ สร้างสัมมาทิฐิ ฝึกตามหลักไตรสิกขา วัดและประเมินผลตามหลักไตรสิกขา^๓

^๒ นางพูนสุข มาศรีสรค์, “การจัดการความรุนแรงในครอบครัวเชิงพุทธบูรณาการ”, **พุทธศาสตร์ดุษฎีบัณฑิต (พระพุทธศาสนา)**, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๕).

^๓ นายทวีศักดิ์ ทองทิพย์, “การวิเคราะห์การศึกษาตามหลักไตรสิกขา”, **พุทธศาสตร์ดุษฎีบัณฑิต (พระพุทธศาสนา)**, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๕).

มนุษย์ให้เกิดคุณภาพและพัฒนาแบบยั่งยืนตามหลักพระพุทธศาสนามีกระบวนการและวิธีการที่ดี^๕ ขณะเดียวกันยังสอดคล้องกับงานวิจัยของ สุตาภรณ์ อรุณดี^๖ ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง "ยุทธศาสตร์การพัฒนาทรัพยากรมนุษย์สู่ระดับโลกในศตวรรษที่ ๒๑ กรณีศึกษา การพัฒนาสมรรถนะทรัพยากรมนุษย์ตามหลักพุทธญาณวิทยา และรูปแบบการจัดการทักษะความรู้ (รูปแบบ KSM Model)" ที่พบว่า การสร้างทุนสมองมนุษย์หรือสมรรถนะสู่ระดับโลก ตามหลักพุทธญาณวิทยา (หลักไตรสิกขา) นั้น สามารถพัฒนาสู่ระดับโลกได้เพราะการพัฒนาคนนั้นต้องเริ่มด้วยการพัฒนาจิตใจเพราะจิตใจเป็นรากฐานที่สำคัญที่สุดในการสร้างพฤติกรรม เมื่อมนุษย์มีพื้นฐานจิตใจที่แล้วดีจะเก่งได้เองเกิดเป็นทุนสมองหรือทุนทางปัญญาของมนุษย์ (Human Capital) อริยะ - อัจฉริยะ (ดี-เก่ง) เรียกว่า เป็นสมรรถนะมนุษย์ หรือ Human Competency สมรรถนะมีอยู่แล้วในตัวมนุษย์ทุกคนแต่ต้องอาศัยการฝึกฝนตนเอง เรียนรู้ และพัฒนาอย่างต่อเนื่องจะทำให้เป็นผู้ที่มีสมรรถนะระดับสูงสุดได้ และยังสอดคล้องกับงานวิจัยของ สุปรียา อีรสิรานนท์ ที่พบว่า เมื่อบุคคลมีโยนิโสมนสิการแล้ว สัมมาทิฐิ ก็เกิดขึ้นตามมา จากนั้นจึงนำตนเองเข้าสู่กระบวนการเรียนรู้ด้วยการลงมือปฏิบัติตามอริยมรรคมีองค์ ๘ หรือกระบวนการเรียนรู้ตามหลักไตรสิกขา ปัจจกายนอกและปัจจกายในมีความสำคัญเท่าๆ กัน หรือกล่าวได้ว่ามนุษย์จะมีความสมบูรณ์เมื่อชีวิตของมนุษย์มีความสัมพันธ์ครบ ๓ ด้าน คือ พฤติกรรม จิต และปัญญา^๗ ทั้งนี้ยังสอดคล้องกับงานวิจัยของ **ทวิศักดิ์ ทองทิพย์** ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง การบริหารสถานศึกษาโดยใช้หลักไตรสิกขาของโรงเรียนวัดพระพุทธบาท ผลของการวิจัยมีข้อค้นพบพบว่า โรงเรียนวัดพระพุทธบาทเขา กระโดง อำเภอมือง จังหวัดบุรีรัมย์ ได้ดำเนินการโดยนำเอาหลักไตรสิกขามาใช้ เป็นกรอบในการพัฒนาสถานศึกษา เพื่อให้บรรลุตามวัตถุประสงค์ สรุปได้ ๓ ประเด็นหลักดังนี้ ๑) ด้านปัจจกายแห่งสัมมาทิฐิ คือ หลักการนำ รูปแบบไตรสิกขาไปใช้ ในการบริหาร สถานศึกษาจะ ต้องสร้างปัจจกายแห่งสัมมาทิฐิ ๒ ประการให้เกิดขึ้นมาก่อน ได้แก่ (๑) โปรโตโมสะ คือ องค์ ประกอบฝ่ายภายนอก เป็นปัจจกายทางสังคม เรียกว่า วัฏวิธีการแห่งศรัทธา ซึ่งได้ แก่ทรัพยากรทางการบริหารทุก ๆ องค์ ประกอบซึ่งต้องจัดดำเนินการให้มีขึ้นก่อนดำเนินการจัดการศึกษา (๒) โยนิโสมนสิการ คือ องค์ ประกอบฝ่ายภายใน เป็นปัจจกายภายในตัวบุคคล เรียกว่า วัฏวิธีการแห่งปัญญา ซึ่งได้แก่ การทำความเข้าใจในกระบวนการดำเนินงานในทุกขั้นตอนอย่างถูกต้องจนเกิดเป็นสัมมาทิฐิก่อนแล้วจึงเข้าสู่กระบวนการพัฒนาตามหลักไตรสิกขา ต่อไป ด้านปัจจกายแห่งสัมมาทิฐิที่โรงเรียนวัดพระพุทธบาทเขากระโดง ได้ดำเนินการอย่างเป็นรูปธรรม คือ ด้านบุคลากร ด้านระบบ บริหาร ด้านวิชาการ ด้านงบประมาณ ด้านอาคารสถานที่และ

^๕ สีนสมุทร บุตรภักดี, “การพัฒนาคุณธรรมของบุคลากรทางการศึกษาด้วยปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง” **ปรัชญาดุษฎีบัณฑิต (ยุทธศาสตร์การพัฒนาภูมิภาค)**, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยราชภัฏอุบลราชธานี, ๒๕๕๔).

^๖ สุตาภรณ์ อรุณดี, "ยุทธศาสตร์การพัฒนาทรัพยากรมนุษย์สู่ระดับโลกในศตวรรษที่ ๒๑ กรณีศึกษา การพัฒนาสมรรถนะทรัพยากรมนุษย์ตามหลักพุทธญาณวิทยาและรูปแบบการจัดการทักษะความรู้ (รูปแบบ KSM Model)", **วิทยานิพนธ์หลักสูตรรัฐประศาสนศาสตรดุษฎีบัณฑิต** (สาขาวิชารัฐประศาสนศาสตร์), (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยราชภัฏวไลยอลงกรณ์ ในพระบรมราชูปถัมภ์, ๒๕๕๑).

^๗ สุปรียา อีรสิรานนท์, “การศึกษาวิเคราะห์กระบวนการเรียนรู้ในพระพุทธศาสนาเถรวาท”, **พุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต (พระพุทธศาสนา)**, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย , ๒๕๕๖).

สภาพแวดล้อม ด้านสื่อและแหล่งการเรียนรู้ ด้านอุปกรณ์การศึกษา และด้านสาธารณูปโภคพื้นฐาน และสวัสดิการ ๒) ด้านกระบวนการพัฒนาตามหลักไตรสิกขา คือ การนำเอาปัจจัยแห่งสัมมาทิฐิ อันเป็นทรัพยากรทางการบริหารมาใช้ในการดำเนินงานร่วมกันอย่างเป็นระบบ ด้านกระบวนการพัฒนาตามหลักไตรสิกขาที่โรงเรียนวัดพระพุทธบาทเขากระโดง ได้มีการดำเนินการอยู่อย่างเป็นรูปธรรมมีดังนี้คือ ด้านการเรียนการสอน ที่บูรณาการหลักไตรสิกขาด้านบรรยากาศ และปฏิสัมพันธ์ที่เป็นกัลยาณมิตร และด้านกิจกรรมการพัฒนาผู้เรียน ๓) ด้าน ผลสำเร็จที่เกิดจากการใช้หลักไตรสิกขาในการบริหาร สถานศึกษา มีดังนี้คือ (๑) ด้านสถานศึกษา ได้มีความพร้อมในด้านทรัพยากรทางการบริหารทุก ๆ องค์ ประกอบ เช่น บุคลากร ระบบบริหาร วิชาการ งบประมาณ อาคารสถานที่และสภาพแวดล้อม สื่อและแหล่งการเรียนรู้ อุปกรณ์การศึกษา สาธารณูปโภคพื้นฐาน และสวัสดิการ อย่างพอเพียง และ (๒) ด้านชุมชน โรงเรียนได้รับความไว้วางใจจากชุมชน เห็นได้จากในแต่ละปีการศึกษาผู้ปกครองจะส่งนักเรียนเข้ามาเรียนกับทางโรงเรียนวัดพระพุทธบาทเขากระโดงเพิ่มมากขึ้น^๘

รูปแบบพุทธบูรณาการในการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ของโรงเรียนพระปริยัติธรรม แผนกสามัญศึกษา กลุ่ม ๔ ซึ่งผู้วิจัยสามารถสามารถอภิปรายผลได้ดังนี้

๑) **การพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ด้านศีล** จากผลการวิจัยพบว่า การพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ตามแนวทางด้านศีลในระดับโลกียะที่ดำรงอยู่ในโรงเรียนพระปริยัติธรรม แผนกสามัญศึกษา กลุ่ม ๔ นั้น สิ่งที่สำคัญคือต้องพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ให้เกิดทฤษฎีธัมมิกัตถะประโยชน์ หรือ พัฒนาเพื่อเป็นคนดีมีคุณธรรม อันจะทำให้เกิดประโยชน์เพื่อการพัฒนาคุณภาพ ประสิทธิภาพ และประสิทธิผลในการทำงาน ถือเป็นการสร้างสรรค์ประโยชน์ให้เกิดขึ้นในปัจจุบันให้เกิดขึ้นกับโรงเรียน โดยพัฒนาให้ทรัพยากรมนุษย์กลายเป็นผู้ที่มีสุขภาพดี มีร่างกายแข็งแรง มีบุคลิกภาพที่ดี มีความพร้อมในการให้บริการประชาชนและสาธารณะ โดยเน้นการประพฤติ ปฏิบัติดีทางกายและวาจา รวมถึงการมุ่งประกอบสัมมาชีพด้วยความซื่อสัตย์ สุจริต ไม่คด ไม่โกง หรือทุจริต คอรัปชั่น การฝึกอบรมด้านศีล ถือเป็นส่วนสำคัญอีกประการหนึ่งในการพัฒนาบุคคลซึ่งสอดคล้องกับงานวิจัยของฉาน ตรรกวิจารณ์ ที่พบว่า การพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ในระดับบุคคลและระดับองค์การจะมีตัวแบบในการพัฒนา ซึ่งสามารถใช้เป็นกระบวนการในการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์เชิงพุทธได้ด้วย^๙ และสอดคล้องกับทฤษฎีของ มาสโลว์ (Maslow)^{๑๐} ที่กล่าวว่า มนุษย์มีความต้องการที่จะประสบความสำเร็จสูงสุด หรือความต้องการพัฒนาในด้านร่างกาย เป็นความต้องการขั้นสูงสุดของมนุษย์ของตนที่จะนำไปสู่ความเจริญ ความจริง ความสดชื่น ความเป็นหนึ่ง ความสมบูรณ์แบบ ความสำคัญ

^๘ นายทวีศักดิ์ ทองทิพย์, “การบริหารสถานศึกษาโดยใช้หลักไตรสิกขาของโรงเรียนวัดพระพุทธบาท เขากระโดง อำเภอเมือง จังหวัดบุรีรัมย์”, **พุทธศาสนคหปฏิบัติ (พระพุทธศาสนา)**, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๕).

^๙ ฉาน ตรรกวิจารณ์, “การพัฒนาทรัพยากรมนุษย์เชิงพุทธ”, **วิทยานิพนธ์ปรัชญาดุษฎีบัณฑิต** (สาขาวิชารัฐประศาสนศาสตร์), (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยรามคำแหง, ๒๕๕๐).

^{๑๐} Abraham Maslow, **Motivation and Personality**, (New York : Harper and Row Publishers, 1970), p. 39.

ความพร้อมพร้อม ความยุติธรรม ความเป็นระเบียบ ความมั่นคง ความสนุกสนาน เสรีภาพ ยุติธรรม ระเบียบวินัย ความมีอิสระในการแสดงความคิดเห็นซึ่งเกิดจากความรู้สึกรักคิดของตนเอง ทั้งนี้ผลวิจัยยังสอดคล้องกับงานวิจัยของ ธนวัฒน์ จอมประเสริฐ^{๑๑} ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง “กระบวนการพัฒนาศักยภาพทรัพยากรมนุษย์เพื่อการพัฒนาองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น ในประเทศไทยและสาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาว” ผลการวิจัยพบว่า กระบวนการพัฒนาศักยภาพทรัพยากรมนุษย์เพื่อการพัฒนาองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นมีประเด็นสำคัญ ดังนี้ ประการแรก องค์กรที่จัดตั้งขึ้นใหม่โดยนำบุคลากรจากหน่วยงานอื่นมาปฏิบัติหน้าที่นั้น สิ่งสำคัญ คือ ควรศึกษากำหนดโครงสร้างขององค์กรให้ชัดเจน และกำหนดภารกิจหน่วยงานย่อยให้ครบถ้วน หลังจากนั้นจึงกำหนดว่าหน่วยงานย่อยใดควรมีบุคลากรเท่าใดและประกอบด้วยวิชาชีพใด ประการที่สอง หากมิได้ดำเนินการตามประการแรกอย่างครบถ้วนครอบคลุม ผู้บริหารองค์กรควรกำหนดกระบวนการพัฒนาศักยภาพทรัพยากรมนุษย์ให้ชัดเจน กำหนดขอบเขต ด้านบุคลากรว่าใครบ้างที่จะเข้าสู่กระบวนการพัฒนา และกำหนดขอบเขตด้านเวลาว่าจะดำเนินการเมื่อใด สิ้นสุดเมื่อใด ประการที่สาม การพัฒนาบุคลากรได้ตรงตามความต้องการของบุคคลจะช่วยเสริมสร้างแรงจูงใจในการทำงาน ส่งผลให้องค์กรขับเคลื่อนได้ในที่สุด ประการสุดท้าย องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นนั้นเป้าหมายคือ รองรับการกระจายอำนาจจากส่วนกลาง และมุ่งบริการให้ประชาชนเกิดประโยชน์สูงสุด ดังนั้น บุคลากรที่มีศักยภาพสูงย่อมปฏิบัติงานได้ดี สามารถตอบสนองความต้องการของประชาชนได้อย่างมีประสิทธิภาพ โดยเฉพาะเท่านั้นในงานวิจัยของเกรียงศักดิ์ เขียวยิ่ง^{๑๒} เรื่อง "รูปแบบการพัฒนาการพัฒนาโรงเรียนพระปริยัติธรรม แผนกสามัญศึกษา กลุ่ม ๔ เพื่อเพิ่มสมรรถนะในการจัดการทรัพยากร" ยังมีผลการค้นพบที่เป็นไปในทางเดียวกันที่ว่า การพัฒนาการพัฒนาเพื่อเพิ่มสมรรถนะในการจัดการทรัพยากรของกลุ่มควบคุมกับกลุ่มทดลอง ผล : ก่อนการฝึกอบรม สมรรถนะในการจัดการทรัพยากรโดยรวมทุกด้านของกลุ่มควบคุมกับกลุ่มทดลองไม่แตกต่างกัน หลังการฝึกอบรมสมรรถนะในการจัดการทรัพยากรโดยรวมทุกด้านของกลุ่มทดลองสูงกว่ากลุ่มควบคุม , เปรียบเทียบสมรรถนะในการจัดการทรัพยากรโดยรวมทุกด้านของกลุ่มควบคุมหลังการฝึกอบรมสูงกว่าก่อนการฝึกอบรม , เปรียบเทียบสมรรถนะในการจัดการทรัพยากรโดยรวมทุกด้านของกลุ่มทดลองหลังการฝึกอบรมสูงกว่าก่อนการฝึกอบรม ขณะเดียวกันยังสอดคล้องกับงานวิจัยของสินสมุทร บุตรภักดี ที่พบว่า ศิล เป็นเรื่องของการฝึกในด้านพฤติกรรมโดยเฉพาะพฤติกรรมเคยชิน เครื่องมือที่ใช้ในการฝึกศิลป ก็คือ วินัย วินัยเป็นจุดเริ่มต้นในกระบวนการศึกษาและการพัฒนามนุษย์ เพราะว่าวินัยเป็นตัวจัดเตรียมชีวิตให้อยู่ในสภาพที่เอื้อต่อการพัฒนาโดยจัดระเบียบความเป็นอยู่ การดำเนินชีวิตและการอยู่ร่วมกันในสังคมให้เหมาะกับการพัฒนาและเอื้อโอกาสที่จะพัฒนาและเมื่อมีกายที่พัฒนาแล้ว คือ มีความสัมพันธ์กับสิ่งแวดล้อมทางกายภาพในทางที่เกื้อกูลและได้ผลดี เริ่มแต่รู้จักบริโภคปัจจัย ๔ รู้จักใช้อินทรีย์ คือ ตา หู จมูก ลิ้น กาย ในการเสพหรือใช้สอยวัสดุอุปกรณ์ ตลอดจนเทคโนโลยีทั้งหลาย ในทางที่เป็นการส่งเสริมคุณภาพชีวิต เพราะฉะนั้นการพัฒนา

^{๑๑} ธนวัฒน์ จอมประเสริฐ, “กระบวนการพัฒนาศักยภาพทรัพยากรมนุษย์เพื่อการพัฒนาองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น ในประเทศไทยและสาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาว”, **วิทยานิพนธ์ปรัชญาดุษฎีบัณฑิต (สาขาวิชายุทธศาสตร์การพัฒนากุมิภาค)**, (คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏเลย, ๒๕๕๒).

^{๑๒} เกรียงศักดิ์ เขียวยิ่ง, "รูปแบบการพัฒนาโรงเรียนพระปริยัติธรรม แผนกสามัญศึกษา กลุ่ม ๔ เพื่อเพิ่มสมรรถนะในการจัดการทรัพยากร", **รายงานวิจัย**, (มหาวิทยาลัยขอนแก่น, ๒๕๔๕). หน้า ๒๙.

ทรัพยากรมนุษย์ให้เกิดคุณภาพและพัฒนาแบบยั่งยืนตามหลักพระพุทธศาสนามีกระบวนการและวิธีการที่ดี^{๓๓} นอกจากนั้นยังสอดคล้องกับงานวิจัยของ สุวิดา แสงสีหนาท ที่ได้วิจัยเรื่อง “ภูมิปัญญาบูรณาการบนฐานคิดพุทธปรัชญา : ยุทธศาสตร์ทางเลือกในการพัฒนาสังคมไทย” ซึ่งพบว่า ยุทธศาสตร์การพัฒนาจะต้องมีทั้งแนวลึกในระดับบุคคลและชุมชนและแนวกว้างในระดับสังคมและระดับโลก ในระดับบุคคลและชุมชน ยุทธศาสตร์ที่สำคัญคือ การมีเป้าหมายชีวิตที่ไม่มีทุกข์ด้วยศิลปะการเปลี่ยนแปลงโดยใช้กิจกรรมทางโลกเป็นเครื่องมือพัฒนาทางธรรมกระบวนการขัดเกลา ความรักและพลังกลุ่มหรือชุมชน ในระดับสังคม ยุทธศาสตร์ที่สำคัญคือพลังเครือข่ายแห่งความรักและการทำประโยชน์สู่สังคมและในระดับโลก หลักสำคัญยังคงเป็นการ “ให้” เพื่อให้เกิดพลังเครือข่ายแห่งความรักของประเทศพันธมิตรและจุดยืนของประเทศคือเป็นประเทศแห่งการพัฒนาจิตใจ^{๓๔} จากผลการวิจัยจะเห็นได้ว่า การพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ตามหลักพุทธศาสนาเป็นกระบวนการที่สำคัญในการพัฒนาบุคคลแบบบูรณาการโดยเฉพาะศิลปะที่เปรียบเสมือนเครื่องมือที่ใช้ในการฝึกพฤติกรรมของบุคลากรให้มีระเบียบวินัยเพราะว่าวินัยนั้นเป็นตัวจัดเตรียมชีวิตให้อยู่ในสภาพที่เอื้อต่อการพัฒนาการศึกษาและพัฒนาคนด้วยการจัดระเบียบชีวิตและจัดระเบียบการอยู่ร่วมกันในสังคม

๒) การพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ด้านสมาธิ จากการวิจัยพบว่า การพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ตามแนวทางด้านสมาธิในระดับโลกียะที่ดำรงอยู่ในโรงเรียนพระปริยัติธรรม แผนกสามัญศึกษา กลุ่ม ๔ นั้น สิ่งที่สำคัญคือต้องการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ให้เกิดสัมปรายิกัตถะประโยชน์ หรือ การพัฒนาเพื่อให้ถึงพร้อมด้านคุณภาพจิตที่ดี สมรรถภาพจิตที่ดี และสุขภาพจิตที่ดี อันจะทำให้เกิดประโยชน์เพื่อการพัฒนาคุณภาพ ประสิทธิภาพ และประสิทธิผลในการทำงาน ถือเป็นการสร้างสรรค์ประโยชน์ให้เกิดขึ้นในปัจจุบันให้เกิดขึ้นกับองค์กร โดยพัฒนาให้ทรัพยากรมนุษย์กลายเป็นผู้ที่มีความอบอุ่นซาบซึ้งใจด้วยศรัทธาและความภาคภูมิใจในบทบาท อำนาจหน้าที่ ส่งผลให้เกิดการประพฤติปฏิบัติที่สุจริต เที่ยงธรรม มีจิตสำนึกในคุณค่าแห่งการเสียสละประโยชน์ส่วนตนเพื่อประโยชน์ขององค์กรหรือส่วนรวม มีความกล้ากล้า มั่นใจที่จะคิด ทำ หรือพูดในสิ่งที่ถูกควรทั้งมวล ซึ่งสอดคล้องกับงานวิจัยของเอี่ยมอร ชลวร ที่ได้วิจัยเรื่อง “การจัดการความรู้เชิงพุทธบูรณาการ” ที่พบว่าองค์ความรู้ในด้านการจัดการความรู้ และองค์ความรู้ในพระพุทธศาสนาที่ผ่านมาได้นำหลักพุทธธรรม ทั้ง ๔ หมวดเข้ามาประยุกต์สร้างรูปแบบจัดการความรู้เชิงพุทธบูรณาการ โดยเริ่มจากการประยุกต์โมเดลเกลียวความรู้ของ Ikujiro Nonaka (อิกุจิโร่ โนนากะ) ที่เรียกว่า เซกิ (SECI) มาเป็นแนวคิดหลักของการปฏิบัติ ซึ่งมีองค์ประกอบ ๔ แบบด้วยกันคือ (๑) การขัดเกลาทางสังคม (socialization) (๒) การสกัดความรู้ออกจากตัวคน (Externalization) (๓) การผสมผสานความรู้ (Combination) (๔) การผนึกความรู้ในตน (Internalization) เป็นพลวัต ที่มีการหมุนในลักษณะที่เป็นเกลียว (spiral) เป็นการสร้างความรู้ใหม่ที่ไม่รู้จบ แล้วนำหลักพุทธธรรม ๔ หมวดข้างต้นมาเสริมแรงผลักดันให้เกิดพลังในการขับเคลื่อน ซึ่งได้เสนอเป็นแบบจำลองใหม่ หลังจากนั้นได้นำ

^{๓๓} สีนสมุทร บุตรภักดี, “การพัฒนาคุณธรรมของบุคลากรทางการศึกษาด้วยปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง” **ปรัชญาคุษภูมิบัณฑิต (ยุทธศาสตร์การพัฒนาภูมิภาค)**, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยราชภัฏอุบลราชธานี, ๒๕๕๔).

^{๓๔} สุวิดา แสงสีหนาท, “ภูมิปัญญาบูรณาการบนฐานคิดพุทธปรัชญา : ยุทธศาสตร์ทางเลือกในการพัฒนาสังคมไทย”, **ปรัชญาคุษภูมิบัณฑิต สาขาวิชาสหวิทยาการ**, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ , ๒๕๕๔).

แบบจำลองดังกล่าวมาทำการตรวจสอบองค์ความรู้ด้วยผู้ทรงคุณวุฒิด้วยกระบวนการสนทนากลุ่ม (focus group) สรุปผลว่าได้แบบจำลองการจัดการความรู้เชิงพุทธบูรณาการที่พร้อมนำไปใช้งานได้ในองค์กรทั่วไป^{๑๕} ขณะเดียวกันยังสอดคล้องกับงานวิจัยของ สุตาภรณ์ อรุณดี^{๑๖} ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง "ยุทธศาสตร์การพัฒนาทรัพยากรมนุษย์สู่ระดับโลกในศตวรรษที่ ๒๑ กรณีศึกษา การพัฒนาสมรรถนะทรัพยากรมนุษย์ตามหลักพุทธญาณวิทยา และรูปแบบการจัดการทักษะความรู้ (รูปแบบ KSM Model)" ที่พบว่า การสร้างทุนสมองมนุษย์หรือสมรรถนะสู่ระดับโลก ตามหลักพุทธญาณวิทยา (หลักไตรสิกขา) นั้น สามารถพัฒนาสู่ระดับโลกได้เพราะการพัฒนาคนนั้นต้องเริ่มด้วยการพัฒนาจิตใจ เพราะจิตใจเป็นรากฐานที่สำคัญที่สุดในการสร้างพฤติกรรม เมื่อมนุษย์มีพื้นฐานจิตใจที่แล้วดีจะเก่งได้เองเกิดเป็นทุนสมองหรือทุนทางปัญญาของมนุษย์ (Human Capital) อริยะ - อัจฉริยะ (ดี-เก่ง) เรียกว่าเป็นสมรรถนะมนุษย์ หรือ Human Competency สมรรถนะมีอยู่แล้วในตัวมนุษย์ทุกคนแต่ต้องอาศัยการฝึกฝนตนเอง เรียนรู้ และพัฒนาอย่างต่อเนื่องจะทำให้เป็นผู้ที่มีสมรรถนะระดับสูงสุดได้

๓) การพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ด้านปัญญา จากการวิจัยพบว่า การพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ตามแนวทางด้านปัญญานั้นจะมุ่งผลให้เกิดในระดับโลกุตตระ โดยมุ่งผลให้เกิดประโยชน์ขั้นสูงสุด (ปรมาตมะ) ความเป็นผู้รู้ ผู้ตื่น ผู้เบิกบาน ให้มีขึ้นหรือเกิดขึ้นและดำรงอยู่ในโรงเรียนพระปริยัติธรรม แผนกสามัญศึกษา กลุ่ม ๔ โดยสิ่งที่สำคัญคือต้องการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ให้มีปัญญารู้เท่าทันความจริง เข้าถึงธรรมชาติและชีวิต อันทำให้จิตใจเป็นอิสระโดยไม่หวั่นไหวหรือถูกรอบงำด้วยความผันผวนหรือความปรวนแปรจากปัจจัยต่าง ๆ ไม่ผิดหวังเศร้าโศกบีบคั้นจิตใจเพราะความยึดมั่นถือมั่น มีความปลอดโปร่ง สงบ ผ่องใส สดชื่น เบิกบานใจอยู่ตลอดเวลา มองเห็นโลกและชีวิตด้วยความเป็นจริง มองด้วยความเป็นเหตุเป็นผล มองให้เห็นถึงการสนับสนุนเกื้อกูลซึ่งกันและกัน และที่สำคัญคือการมองในทางที่ถูกต้อง โดยอาศัยหลักปรัทโฆสะและโยนิโสมนสิการมาเป็นฐานในการสนับสนุนให้เกิด สุตมยปัญญา จินตมยปัญญา และภาวนามยปัญญา นอกจากนั้นยังต้องประกอบไปด้วยพรหมวิหารธรรมอันมีความเมตตา กรุณา มุทิตา และอุเบกขาเป็นที่ตั้ง โดยอาศัยสังคหวัตถุธรรมที่มี ทาน ปิยวาจา อตถจริยา และสมานัตตา เป็นตัวหนุนเสริมให้อธิปัญญาสิกขามีความบริสุทธิ์และสะอาดยิ่งขึ้น จากปัจจัยข้างต้นจากการศึกษาพบว่ามีความสอดคล้องกับงานวิจัยของ ศศิวรรณ กำลังสินเสริม ที่ค้นพบว่า ปัญญา เป็นเรื่องของการฝึกหรือพัฒนาในด้านการรู้ความจริงเริ่มตั้งแต่ความเชื่อ ความเห็น ความรู้ ความเข้าใจ ความหยั่งรู้เหตุผล การรู้จักวินิจฉัย ไตร่ตรองตรวจสอบ คิดการต่างๆ อย่างสร้างสรรค์ หากยังได้รับการปลูกฝังโดยสถาบันต่างๆ ในสังคม จนกลายเป็นส่วนหนึ่งของวัฒนธรรมไทย ทำให้พฤติกรรมของความคิด คำพูด การกระทำ วิถีชีวิตและกลไกต่างๆ ในสังคมถูกครอบงำด้วยวัฒนธรรมบริโภคนิยม ทำให้คนไทยเคลื่อนออกจากศีลธรรม เป็นเงินเป็นใหญ่ คิดหาหนทางลัดเพื่อบรรลุประโยชน์ตน โดยไม่คำนึงถึงผลกระทบใดๆ ดังนั้น เพื่อให้สังคมไทยมีวิถีชีวิตที่

^{๑๕} เอื้อมอร ชลวร, “การจัดการความรู้เชิงพุทธบูรณาการ”, พุทธศาสตร์คุณภิวัตน์ (พระพุทธศาสนา), (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย , ๒๕๕๔).

^{๑๖} สุตาภรณ์ อรุณดี, "ยุทธศาสตร์การพัฒนาทรัพยากรมนุษย์สู่ระดับโลกในศตวรรษที่ ๒๑ กรณีศึกษา การพัฒนาสมรรถนะทรัพยากรมนุษย์ตามหลักพุทธญาณวิทยาและรูปแบบการจัดการทักษะความรู้ (รูปแบบ KSM Model)", วิทยานิพนธ์หลักสูตรรัฐประศาสนศาสตรบัณฑิต (สาขาวิชารัฐประศาสนศาสตร์), (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยราชภัฏวไลยอลงกรณ์ ในพระบรมราชูปถัมภ์, ๒๕๕๑).

อุดมด้วยปัญญา พึงพาตนเองได้อย่างมีความสุข ความพอดี มุญมึคุ้มกัน รู้เท่าทันการเปลี่ยนแปลงทั้งภายนอกกรอบตัวและภายในจิตใจอย่างชัดเจน โดยไม่ยึดเอาบริโภคนิยมเป็นจุดหมาย แต่อาศัยเป็นเครื่องมือเพื่อยังชีวิตตนให้อยู่ได้ทั้งกายและจิตท่ามกลางกระแสบริโภคนิยม คนไทยต้องปรับเปลี่ยนวิธีคิดหรือกระบวนทัศน์มาสู่พุทธกระบวนทัศน์ด้วยการนำหลักธรรมคำสอนในพระพุทธศาสนามาประยุกต์ใช้อย่างจริงจัง จนสามารถฝังรากลึก^{๑๗} ขณะเดียวกันยังสอดคล้องกับงานวิจัยของ สุปรียา อีร์ลีรานนท์ ที่พบว่า เมื่อบุคคลมีโยนิโสมนสิการแล้ว สัมมาทิฐิ ก็เกิดขึ้นตามมา จากนั้นจึงนำตนเองเข้าสู่กระบวนการเรียนรู้ด้วยการลงมือปฏิบัติตามอริยมรรคมีองค์ ๘ หรือกระบวนการเรียนรู้ตามหลักไตรสิกขา ปัจจัยภายนอกและปัจจัยภายในมีความสำคัญเท่าๆ กัน หรือกล่าวได้ว่ามนุษย์จะมีความสุขสมบูรณ์เมื่อชีวิตของมนุษย์มีความสัมพันธ์ครบ ๓ ด้าน คือ พฤติกรรม จิต และปัญญา^{๑๘} นอกจากนี้ยังสอดคล้องกับผลงานวิจัยของ จรัสศรี เพ็ชรคง ที่พบว่า การพัฒนาปัญญานั้นเป็นความรู้ความเข้าใจในศิลปวิทยาการ ความเจริญทางวิชาการและวิชาชีพที่ช่วยให้รู้จริงเข้าใจจริงอะไรต่างๆ เหล่านี้เป็นเบื้องต้นต่อนี้ลึกซึ้งลงไปอีกคือ การรับรู้เรียนรู้อย่างถูกต้องตามความเป็นจริงไม่เบียดเบียนหรือเอนเอียงด้วยอคติให้การศึกษาศิลปวิทยาก็ตามหรือเรื่องอื่นๆ ก็ตาม การใช้ปัญญาคิดวินิจฉัยการต่างๆ จะต้องเป็นไปอย่างบริสุทธิ์ใจ ไม่ถูกครอบงำบัญชาโดยกิเลสและสร้างสรรค์ความสำเร็จที่ทำให้พัฒนาตนพัฒนาชีวิตและสังคมให้เจริญตงามยิ่งๆ ขึ้นนี้เป็นปัญญาที่เข้าใจโลกและชีวิต ซึ่งจะเป็ประโยชน์ในการพัฒนาที่แท้จริงเป็นอีกขั้นหนึ่งที่ต้องนำมาใช้ในการวินิจฉัยด้วย^{๑๙} โดยเฉพาะเท่านั้นการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ตามหลักพุทธธรรมยังสอดคล้องกับงานวิจัยของทวีศักดิ์ ทองทิพย์ ที่พบว่า ไตรสิกขาเป็นระบบการศึกษาที่เน้นการฝึกอบรมตนเองอย่างเป็นขั้นตอนและมีกระบวนการที่ประสานกันอย่างเป็นพื้นฐานให้แก่กันจนถึงความพ้นทุกข์ เพราะฉะนั้นผู้หน้าที่เกี่ยวข้องต้องส่งเสริมระบบกระบวนการคิดพิจารณาตามหลักไตรสิกขา คือ ทำปัญญาให้เกิด เพื่อนำกระบวนการเหล่านี้ไปประยุกต์ใช้ในการทำงาน แก้ไขปัญหาอุปสรรคด้วยความระเอียดรอบคอบยิ่งขึ้นไปจากผลการวิจัย^{๒๐} จะเห็นได้ว่า การพัฒนาในขั้นปัญญานั้นเป็นการพัฒนาต่อเนื่องมาจากสมาธิเพราะสมาธิกับปัญญานั้นมีความสัมพันธ์ระหว่างกันคือ ต้องมีสมาธิจึงจะมีปัญญา สมาธิเตรียมจิตพร้อมให้เกิดปัญญาเดินทางทำงานด้วยความมุ่งมั่นเพียรพยายามพร้อมกันนั้นก็จะสามารถแก้ไขปัญหาอุปสรรคและดำเนินชีวิตได้อย่างปกติสุข แล้วก็จะสามารถหลุดออกจากการเป็นทาสของสิ่งทั้งปวงมาเป็นอิสระได้ด้วยปัญญา

^{๑๗} ศศิวรรณ กำลังสินเสริม, “พุทธกระบวนทัศน์ในการดำเนินชีวิตยุคบริโภคนิยม”, **พุทธศาสตร์ดุษฎีบัณฑิต (พระพุทธศาสนา)**, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย , ๒๕๕๑).

^{๑๘} สุปรียา อีร์ลีรานนท์, “การศึกษาวิเคราะห์กระบวนการเรียนรู้ในพระพุทธศาสนาเถรวาท”, **พุทธศาสตร์ดุษฎีบัณฑิต (พระพุทธศาสนา)**, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย , ๒๕๕๖).

^{๑๙} จรัสศรี เพ็ชรคง, “การพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ของวิทยาลัยพยาบาล สังกัดสถาบันพระบรมราชชนก”, **วิทยานิพนธ์ปรัชญาดุษฎีบัณฑิต**, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยศิลปากร, ๒๕๕๒).

^{๒๐} ทวีศักดิ์ ทองทิพย์, “การวิเคราะห์การศึกษาตามหลักไตรสิกขา”, **พุทธศาสตร์ดุษฎีบัณฑิต (พระพุทธศาสนา)**, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย , ๒๕๕๕).

๕.๓ ข้อเสนอแนะ

จากการวิจัยเรื่อง “พุทธบูรณาการในการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ของโรงเรียนพระปริยัติธรรม แผนกสามัญศึกษา กลุ่ม ๔” มีข้อเสนอแนะที่มาจากผลการวิจัย สรุปเป็นประเด็นได้ ดังนี้

๕.๓.๑ ข้อเสนอแนะเชิงนโยบาย

๑) กระทรวงศึกษาธิการและหน่วยงานที่เกี่ยวข้องกับการพัฒนาจัดการโรงเรียนพระปริยัติธรรม แผนกสามัญศึกษา ต้องมีมาตรการส่งเสริมและพัฒนาบุคลากรของโรงเรียนพระปริยัติธรรม ด้วยการจัดฝึกอบรมพัฒนาบุคลากรและการพัฒนาจัดการโรงเรียนอย่างต่อเนื่อง

๒) กระทรวงศึกษาธิการต้องให้ความสำคัญต่อการพัฒนาสมรรถนะบุคลากรของโรงเรียนพระปริยัติธรรม แผนกสามัญศึกษา ให้มีการพัฒนาก้าวหน้าในทุก ๆ ด้านไม่ต่างจากโรงเรียนในเมือง

๓) สำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติ ต้องมีการกำหนดนโยบายลงพื้นที่ตรวจเยี่ยมโรงเรียนพระปริยัติธรรม แผนกสามัญศึกษา และให้คำแนะนำ และการสนับสนุนโรงเรียนเพื่อพัฒนาสถานศึกษาไปในแนวทางที่เน้นหลักไตรสิกขา ศีล สมาธิ ปัญญา เป็นหัวใจหลักในการพัฒนา

๕.๓.๒ ข้อเสนอแนะเชิงปฏิบัติ

๑) ควรมีการวางแผนพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ ของโรงเรียนพระปริยัติธรรม แผนกสามัญศึกษา กลุ่ม ๔ อย่างต่อเนื่องและเป็นระบบ

๒) ควรมีส่วนงานหรือหน่วยงานที่รับผิดชอบในเรื่องของพุทธบูรณาการในการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ ของโรงเรียนพระปริยัติธรรม แผนกสามัญศึกษา กลุ่ม ๔ เพื่อพัฒนาโรงเรียนให้มีประสิทธิภาพตามรูปแบบและกระบวนการของหลักไตรสิกขา

๓) ควรมีโครงการหรือกิจกรรมที่เกี่ยวกับการศึกษา ฝึกอบรม และพัฒนา ตามหลักธรรมไตรสิกขา หรือหลักพุทธธรรมอื่นๆ ตามความเหมาะสมกับบริบทของแต่ละโรงเรียน เพื่อเกิดกระบวนการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์อย่างต่อเนื่องและเป็นรูปธรรม

๕.๓.๓ ข้อเสนอแนะเพื่อการวิจัยครั้งต่อไป

การวิจัยครั้งต่อไป ผู้วิจัยขอเสนอแนะการดำเนินการวิจัยในประเด็นต่อไปนี้

๑) ควรทำการศึกษารูปแบบพุทธบูรณาการในการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ ของโรงเรียนพระปริยัติธรรม แผนกสามัญศึกษา ในกลุ่มอื่นๆ เป็นรายภูมิภาค เพื่อศึกษาเปรียบเทียบความแตกต่างทางด้านบริบทพื้นที่ เศรษฐกิจ สังคม ขนบธรรมเนียม ประเพณี และวัฒนธรรม

๒) ควรทำการวิจัยเชิงบูรณาการด้วยหลักธรรมหลายๆ หมวด เพื่อสร้างรูปแบบในการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ ของโรงเรียนพระปริยัติธรรม แผนกสามัญศึกษา ที่มีประสิทธิภาพมากยิ่งขึ้น